

Minder fra 1. verdenskrig

Af *Andreas Lunding, Jels*

Andreas Lunding blev født 1895 i Jels Skov, og her voksede han op sammen med sine 2 brødre i et stærkt dansksindet hjem. Denne påvirkning blev afgørende for især hans og broderens Hans's indstilling til det at være dansk for resten af deres liv.

Andreas Lunding blev indkaldt og måtte som tysk soldat deltage i hele 1. verdenskrig på Østfronten. Under 2. verdenskrig var han aktiv som dansk modstandsmand. Broderen Hans, den senere oberst H. Lunding, arbejdede i mange år som militærets efterretningschef og oplevede mange dramatiske situationer under 2. verdenskrig.

Følgende beretning skrev Andreas Lunding efter hjemkomsten i november 1918 ud fra den dagbog, han førte under hele krigen.

Bortset fra ganske få år boede han resten af sit liv i Jels.

(Udover det ene billede af Andreas Lunding, som er bragt i artiklen, har det ikke været muligt at finde primærfotografier, hvorfor redaktionsudvalget har valgt at "krydre" artiklen med bl.a. postkort fra østfronten, afsendt til familien af en anden krigsveteran fra Jels, Thomas Dinesen, forfatter til bl.a. "Pligtens tunge brød").

Andreas Lunding på sine ældre dage.

Indkaldelse og mod syd:

Efter at så mange før mig havde måttet følge Pligtens tunge Bud, og drage i Kampen for et Land, et Folk og en Sag, der ikke var deres, kom Ordren også til mig.

Skønt egentlig ikke uventet, så var det dog en underlig Følelse, man betoges af, ved Tanken om, at skulde med ind i dette store ubekendte, hvorfra allerede så mange ikke vilde vende tilbage, men lå derude i fremmed Jord. Men det var vel dengang ikke netop det, der kom i første Række i ens Tanker - der var så meget andet.

En Forårmorgen førte Toget mig sydpå, til Flensborg. På næsten hver Station steg flere ind, der skulde den samme Vej. Overalt gentog sig de samme Scener. Det var ikke Begejstringens Mod, disse Unge var fyldt med, heller ikke var det opildnede og begejstrede Ord, der fulgte dem på Vej. Alvorlige, blege Ansigter, tavse Bønner, man så det i Blikket, mangan en havde nok allerede sendt flere af sted på den Måde. På begge Sider måtte de rive sig løs fra det og dem, der var dem så kær.

Ankomsten til Flensborg, til Junker Wohlwegkasernen, blev Listen med alle vore Navne gennemgåede, og knap efter blev vi af et par brøsigse Underofficerer ført til Banegården. Snart fik vi at mærke, at her var det ikke os, der skulde have noget sagt.

Vor Transport havde Schwerin til Bestemmelsessted, og på Banegården dér, blev vi modtagne af et par Befalingsmænd fra Garnisonen.

Rejsen var forløbet, i hvert Fald for mig, uden større Interesse, skønt det under andre Forhold vilde være en smuk Tur på denne Årstid.

Nu fattede jeg dog nogen Interesse for den By, hvor jeg skulde leve en Tid lang. Schwerin er en ret smuk By med kønne Omgivelser og afveg ikke i særlig Grad fra vore Byer derhjemme.

Vi blev så ført til Kasernen, der i Fredstid husede to Battl. af Grenaderregiment No. 89, men nu var der også et Landeværns Battl. af Inf. Reg. 76. I Kasernegården havde man allerede Kvartersedlerne parat til os. Vi skulde nemlig indkvarteres i Byen, da Kasernen var fyldt i Forvejen.

Dengang syntes jeg, det lettede, da jeg ikke skulde blive på Kasernen, en preussisk Kaserne havde aldrig gjort noget godt Indtryk på mig, den lignede mest af alt en Straffeanstalt, syntes jeg.

Vi fik altså Pålæg om at møde næste Morgen Kl. 6 for at blive iklædt den tyske Uniform.

Vore Kvarterer fik vi anvist i mange forskellige Dele af Byen. Det var bleven Aften, og jeg, for min Parts Skyld, havde ikke fjerneste Anelse om, hvordan jeg skulde finde Kasernen næste Morgen.

Jeg skulde have boet hos en Enke, men hun havde absolut ingen Plads, og det lod heller ikke til, at hun var bleven underrettet om mit Komme. Hendes Forbavselse var aldeles ægte. Hun måtte så for egen Regning skaffe mig Kvarter i et Hotel, hvad der kostede hende 2,50 Mark daglig, og selv fik hun 1,25 Mark, så den Forretning var ikke lønnende. Alt "fürs Vaterland", men gik det altfor meget ud over Pengepungen, hørte Offerviljen også snart op her, mærkede man.

Jeg blev på Hotellet anvist et Værelse, hvor der i forvejen boede en Landeværnsmand. Vant til en Smule Høflighed overfor Fremmede, især ældre Personer, tiltalte jeg ham med "De", men blev hurtigt oplyst om, at som Soldat tiltalte man hinanden som Du og med Kammerat, og det viste sig da også senere, at om en eller anden ikke ønskede at følge denne gode Regel, var vedkommende godt på Vej til at gøre sig umulig.

Sengen, jeg skulle ligge i, var egentlig udmærket, og jeg sov da også nogenlunde, efter at have gjort et Forsøg på at spise lidt af den Mad, jeg havde bragt med hjemmefra. Det lykkedes nu ikke denne Gang.

Garnisonslivet.

Næste Morgen vågnede jeg ved Femtiden, så op og i Tøjet. Kl. 6 skulde jeg jo være på Kasernen, og at det ikke var rådeligt at komme for sent, det var jeg klar over. Så ned ad Trappen og hen til Døren, og dér mødte mig en Forhindring, idet denne var låset. Endelig fik jeg da fat på en Pige, der yderst gnaven over Forstyrrelsen, lukkede mig ud.

Nu gjaldt det om at finde Vejen til Kasernen og helst den nærmeste. Det sidste lykkedes ganske vist ikke, men jeg fandt da omsider derhen, men da var det også på høje Tid.

Nu blev vi i Afdelinger ført op til Tøjkammeret, for at modtage vores Uniformer. Inden man så sig om, havde man fået en Bunke Udrustningsgenstande kastet i Hovedet, og rundt om flød det med Frakker, Benklæder, Undertøj, Strømper, Tornystre, Spader, Hakker, Hjelme, Kapper, Teltduge og meget andet, og Gud nåde den, der ikke fik sine Brokker samlede sammen i en Fart og forsvandt.

Efterhånden vænnede man sig til alt, og den ene Dag gik som den anden. Da jeg havde boet i 14 Dage på Hotellet, fik jeg et nyt Kvarter anvist. Min Vært var ved Artilleriet der i Byen. Han var Skrædder, og

som sådan havde han også gode Dage som Soldat.

Jeg kom til at bo på et elendigt Hummer, der havde Opgang ad en rådden Hønstestige, og Kosten var miserabel. Vi skulde dengang nemlig have fuld Forplejning hos vore Værter. Det hørte snart op, og glad var jeg, for var det end ikke Herreretter, man bød på i Kasernekøkkenet, så var det dog nogenlunde dengang. Det blev langt værre siden. Dem, der så som jeg, fik noget tilsendt hjemmefra, kunde endda klare sig.

Tjenesten var her, som allevegne, lang og streng, vi skulde jo vænnes til Strabadser, der var værre end disse her. Var man så oven i købet så heldig at have enkelte Bæster blandt Befalingsmændene, og det var der altid, så gik det jo godt.

Tre Uger efter Indkaldelsen, måtte vi aflægge Faneeden. Dette foregik i Gymnastikhset og var uden større Højtidelighed. Eden blev læst op, og vi sagde den efter, Sætning for Sætning, samtidig med, at fem, seks Mand lagde Hånden på en Officers Kårde og rakte tre Fingre i Vejret. Regimentsfanen kunde af gode Grunde ikke blive benyttet ved Edsaflæggelsen, da den var i Felten.

Vi var flere Sønderjyder i Garnisonen, og efterhånden, som vi blev kendte med hinanden, mødtes vi så meget som muligt i vores Fritid. Især om Søndagen. Og Egnen omkring den smukke Schweriner Sø og Slot blev da yndede Udflugtssteder for os. Som oftest lejede vi en Båd, og roede en Tur på Søen, eller vi besøgte Slotshaven, der til Tider var åben for alle og enhver, og den var vidunderlig smuk i Sommertiden.

Og så tænkte jeg mangan Gang på, at her var Danmarks Dronning kommen fra. Underlig nok at tænke sig, at vi dog i Grunden hørte til det Land og Folk, hun, den Mecklenborgske Prinsesse, var Dronning for, og her gik vi som Soldater ved et Mecklenborgsk Regiment, adskilte fra Danmark ved langt mere end den Grænse, der nu især under Krigen var trukket så skarpt.

Endnu engang skiftede jeg Kvarter i Byen, inden vi blev forlagte til Massekvarterene. Og denne Gang fik jeg det godt.

Mine Værtsfolk var yderst flinke, jævne Folk, der havde Hjertet på det rette Sted. Selv havde de en Søn i Felten og Svigersønnen var falden, så de havde også mærket Krigen fra den Side.

Min Vært havde, som mange andre Schwerinere, den Vane, at han Søndag Morgen gik i Byen og drak en "Schoppen", som det kaldtes. Og den første Søndag, jeg var der, indbød han mig til at gå med. Jeg var ikke vant til den Omgang på Morgenstunden, og da vi efter at have drukket diverse Øller, igen satte Kursen hjemefter, var jeg noget

omtåget, hvad der morede min Værtinde en Del, da jeg kom hjem.

Det hele var ganske uskyldigt, og jeg havde jo drukket, hvad man bød mig, af bare Høflighed, men jeg lærte snart, at det gik ikke. De gode Folk troede nemlig, de glædede én, ved at fylde én med Øl o.l., men alt med Måde, især Søndag Morgen, thi ved Middagstid skulde vi i Reglen møde til Appel, som det kaldtes, og da var det mindre heldigt, om det kunde konstateres, at Grenader dén eller dén var påvirket af Spiritus.

I mit Kvarter dér, havde jeg det udmærket, sålænge det varede, men det hørte snart op, og vi kom i Massekvarter.

Mit Kompagni kom i Kvarter i et Hotel. Vi sov alle i en stor Sal, og om Dagen havde vi vores Ophold på to Keglebaner, alt ret primitivt. Så havde jeg endda det held, at mit Korporalskab kom til at bebo Forværelset til Keglebanen.

Om Formiddagen havde vi i Reglen Tjeneste på Eksercerpladsen, der lå uden for Byen, mod Syd. For at komme derud måtte vi hver Dag passere Slotsbroen og lige forbi Slottet. Det var en meget smuk Bygning, med en Mængde Tårne og Spir. Det er meget gammelt, skønt en Del ombygget i den senere Tid. Hans kongelige Højhed, Storhertugen, så vi sjældent noget til, da han som højere Officer, gjorde Tjeneste i Hæren.

I Efteråret skulde jeg være sendt til Fronten, men Garnisonen blev spærret lige forinden, på Grund af en smitsom Sygdom, og den Spærring vedblev til i Marts Måned.

I Sommertiden syntes os Tjenesten ubehagelig nok, men nu begyndte Vinteren, og det gjorde det ikke bedre. Forplejningen blev dårligere og dermed også Stemningen blandt os.

Min første Jul som Soldat fejrede jeg i Schwerin. Den blev fejret med Juletræ, lidt ekstra Forplejning og Festtale af Kaptajnen, men vi tænkte vel nok alle på Julen hjemme. Hvor anderledes plejede den ikke at forme sig.

Hen på Aftenen var jeg i Soldaterhjemmet, og der var gjort et stort Arbejde for at de mange hundrede Soldater, der kom dér, skulde mærke, at det var Fest, trods Krig og Elendighed.

Alt var gratis den Aften. Hver Mand, der kom ind, blev beværtet med Bouillon og Pølser, desuden Rundstykker og senere Kaffe og Honningkager. Hver Mand fik en mindre Julegave, på den Måde, at hver enkelt fik et Nummer udleveret. Så kom Gaverne frem, og de var alle nummererede. Mange Gaver var ret værdifulde, så mange var heldige.

Men det var ikke altid Gavens Størrelse, det kommer an på, men ofte langt mere den Form, hvorunder den gives, og her fik man Følelsen af, at et stort uegennyttigt Arbejde var sat i gang for at glæde de mange fremmede Soldater og få dem til, mindre at få Følelsen af Hjemløshed og Forladthed, noget der kun altfor let blev Tilfældet, især til en sådan Tid.

Og havde man været så heldig at modtage Julepost, så mærkede man dog ligesom et Pust hjemmefra. Aldrig er der skrevet så uendeligt meget, som netop under Krigen. At Breve og Kort til og fra Soldaterne var portofrie, var vel også for en del Årsagen, men også det, og ikke mindst, at både de derude og de derhjemme søgte at holde Modet oppe hos hinanden, og det kunde behøves til begge Sider.

Forholdene rundt i Hjemmene var efterhånden bleven triste nok. Det kneb allevegne. I Timer kunde man se Kvinderne stå udenfor Butikkerne og vente på deres knappe Ration af Smør, Kød o.l.

Til Tider kunde også Naturen gå over Optugtelsen, skønt der jo også hørte Tålmodighed til. En Gang blev jeg Vidne til, at Brandværnet ryddede Gaden med Sprøjterne udfor et Smørudsalg. Det virkede nærmest komisk, skønt det var sørgeligt nok, at de skulde være nødsagede til at handle på den Måde. Det kunde være strengt nok i Forvejen for Kvinderne, der stod ene med det hele, i en Tid, hvor Kampen for Tilværelsen var dobbelt tung.

Ud over, at der allevegne var fuldt af Militær, gjorde Byerne ikke det Indtryk, at de trykkes af Krigen. Teater, Biografer, Varieteer, Cafeer, Beværtninger, alle var de fulde af Mennesker, men man fik nærmest Indtrykket af, at alle søgte at sprede det Tryk, der var udbredt over alt og alle.

Det gik mig selv på lignende Måde. Uvilkårligt søgte man hen til Steder, hvor man kunde få Tiden til at gå nogenlunde, og på den Slags Steder var der ikke egentlig nogen Mangel.

Gentagne Gange søgte jeg om Orlov. Svaret var hver Gang den samme: Kann aus dienstlichen Gründe nicht genehmigt werden (kan af Tjenestegrunde ikke bevilliges). Det var den sædvanlige Form for Afslag, og disse Grunde kunde ikke efterforskes.

Vinteren gik nu langsomt sin Gang. Mod Vinterens Slutning fik vi en ny Kompagnifører. Der var igen givet Orlovsansøgning ind for mig, selv gjorde jeg mig kun lidt Håb om et gunstigt Resultat, og jeg anede ikke noget, da jeg en Dag fik Ordre til at møde på Kompagnibureauet.

Jeg havde et par Dage i Forvejen gjort mig skyldig i en mindre Tje-

nesteforsømmelse og havde endnu ikke, ganske mod Sædvane, fået den ellers uundgåelige Røffel af Stabssergenten, og med dette i frisk Minde tørnede jeg derop. Nu skal det bemærkes, at Sergenten var berygtet i hele Garnisonen for sin Strengthed i Tjenesteanliggender, og han var mere frygtet end elsket.

Selv, ja måske ikke mindst, var han frygtet af de unge, nybagte Løjtnanter ved Komp. Skønt de var hans Foresatte, havde han dog Krammet på dem. En tilsyneladende uskyldig Oplysning fra hans Side til Kaptajnen, kunde volde dem de største Ubehageligheder, især, da deres Kundskaber af militær Art kunde være mangelfulde nok, da de jo så godt som alle skrev sig fra en meget ny Dato. Og var der undertiden en eller anden, der prøvede på at betragte ham lidt fra oven af, gjorde vedkommende i Reglen pinlige Erfaringer.

Altså traf jeg ham i Bureauet, i en, til min Overraskelse, nogenlunde menneskelig Sindsstemning. Han betragter mig fra øverst til nederst, har ikke engang noget at bemærke angående Mangler ved min Indtræden, så jeg var absolut i Tvivl om Hensigten med det hele.

Så kom det, som et Lyn fra en klar Himmel, "har De lyst til at Rejse på Orlov", spurgte han mig. Rimeligvis har jeg svaret med Bestyrtelse malet i alle Miner, men et bekræftende Svar fik jeg da i hvert Fald frembragt. "De kan rejse hjem i fjorten Dage" sagde han, "men", tilføjede han, "en Ting må De love mig, nemlig, ikke at gå over Grænsen, når De kommer hjem". Kort og godt, jeg måtte love ham det.

Næste Dag var det Søndag. Der var Battallionsgudstjeneste i Eksercerhuset, og efter dennes Slutning blev jeg kaldt op til Kaptajnen for at modtage mine Papirer og fik oven i købet Tilladelse til at rejse samme Dag, skønt min Orlov kun begyndte at løbe fra Dagen efter. Altså gik det atter nordpå, mod Hjemmet.

Turen forekom mig uendelig lang, men Ende fik den da endelig, og glad var jeg, ved atter at være hjemme igen. Dog varede glæden kun kort. Allerede Dagen efter modtog jeg et Telegram fra Kompagniet med følgende knappe, men tilstrækkelig tydelige Ordlyd: Sofort zurückkehren (kom straks tilbage.)

Det var lige tungt nok, når man i lange Tider havde længtes efter at komme hjem, og så endelig at nå så vidt, og så blive så brat revet bort fra det hele.

Godt og vel 30 Timer efter min Hjemkomst, forlod jeg Hjemmet igen, og genså det ikke før over to År efter.

Jeg kom til Garnisonen midt om Natten, og næste Dags Morgen

Fra en russisk-polsk landsby.

meldte jeg mig ved Kompagniet. Jeg erfarede så, at vi et par Dage efter skulde afgå til russisk Polen.

Der hengik et par Dage i Travlhed med at blive udrustede. Og en Dag, ved Middagstid gik det med fuld Musik til Banegården.

De Scener, der udspandt sig, hver gang en Transport afgik til Fronten, var ofte gribende nok, men jeg havde jo ingen at tage Afsked med i den fremmede By, så det kom jeg let over.

Vi var flere Sønderjyder med i Transporten. Det er altid rart, når der er nogen, man til sådanne Tider, kan holde sammen med.

Rejsen gik over Ludwigslust, hvor vi havde det første lille Ophold. Derfra gik det videre til Berlin, og snart var vi ude af Mecklenborg. For os heroppe fra var der noget ejendommeligt over Landet og Befolkningen. Her var alt nærmest, som det vel har været for vort Vedkommende for mere end en Menneskealder siden, ja vel næsten som i Danmark før Stavnsbåndets Løsen.

På Landet var kun nærmest Godsejeren Selvejer. De andre var Fæstere. Når en Mand havde sin Gård i Arvefæste, troede han, at han havde nået så langt, som det var nogenlunde muligt. Fortalte man ham så, at hos os var enhver Bonde selvstændig, så rystede han på Hovedet, det kunde da ikke være muligt. Men han ønskede det i Reglen ikke anderledes, end han havde det.

Selvstændighedsfølelsen, Trangen til fuld Frihed, var i den Mecklenborgske Bonde ikke kommet til sin Ret. Han følte på en Måde, at der med den fulgte Ansvar og Pligter, som han endnu ikke var voksen.

Selve Beboelserne var ret primitive, og var de det hos Arvefæstere, så var det i langt højere Grad Tilfældet hos den almindelige Arbejder.

Uhyre nøjsomme var de alle, og derfor var det vel også, at Mecklenborgeren havde noget at leve af, da senere hen alle de andre sultede. Og her blev man heller ikke plaget af Afleveringspligter som i Grænseegnene. Nej, man vidste nok, hvad man gjorde, sikker er sikker.

På højere Steder har man vel nok regnet med de Muligheder, som i fuldt Mål indtraf, at hvad der fandtes i Grænseegnene, var usikker Ejendom, som man måtte have fat på i Tide. Og medens man dér måtte aflevere Kreaturer, Svin, Korn o.l., åd Mecklenborgeren det selv. Mecklenborger "Speckpakete" var ligefrem berømte senere hen.

Ved ankomsten til Berlin fik vi Forplejning, Brød, Pølse og Kaffe. Atter lød Signalet til Indstigning. Dette blev på Transportførerens Befaling givet af en Hornblæser, der var med på Turen.

Nu ind gennem Brandenborgs Sandstrækninger. Bøndergårdene lignede i påfaldende grad Rentegårdene hjemme, der efterhånden var skudt frem. Dette Ukrudt, der var beregnet på at virke med til at lægge en Dæmper på dansk Ånds- og Følelsesliv. At den Slags Ting nærmest virkede i modsat Retning, var i hvert Fald imod Beregningerne, skønt en direkte Følge af en forfejlet Politik af v. Møller og hans Håndlangere.

Over Posen og Bromberg nærmede vi os Grænsen i Øst og nåede Kalisch eller Spakmacien. Her stod en af de første Kampe i Verdenskrigen mod Øst. Medens den tyske Del af Byen var nogenlunde ubeskadiget, var den anden Del på polsk Grund omtrent jævnet med Jorden. Mærkeligt nok stod Kirketårnet endnu.

Vi vidste kun, at vor Rejses Mål var et eller andet Sted nord for Warszawa. Warschau som det hedder på tysk. Vi passerede Lodz, hvor der havde stået hårde Kampe på Russernes Tilbagetog. Markerne var gennemskårne af Skyttegravene, oprevet af Granater, Pigtrådspærringerne lå filtrede i hinanden. Hist og her et enligt Trækors, sommetider med en tysk Hjelms ovenpå eller en russisk Felthue. Af og til passerede vi hele Kirkegårde af Soldatergrave. Tyskere og Russere, Side om Side. Døden, som de bragte over hinanden, forenede Ven og

Fjende. Alt dette talte mere end alle Alvorsord til os, og undlod vist ikke at gøre sit Indtryk på hver enkelt.

I Russisk Polen.

Vi passerede Warszawa uden videre Ophold. Omkring Koweler Banegården havde Byen lidt mest under Belejringen, ellers var det forbavsende så lidt Skade, der var anrettet i Byen. Det var næsten, som om Tyskerne havde villet skåne den. Men i betragtning af, at en tysk Prins skulde sættes på Polens Kongetrone og Warszawa være Hovedstaden, var dette jo meget begribeligt.

På Koweler Banegården stod de russiske Tog endnu, som de var bleven forladte. En Del Vogne hugget i Splinter af Granater, nogle væltede, andre afsporede, Lokomotiverne forbøjede, bulede, gammelt Jern - Sporene tilgroede af Græs og Ukrudt. Det engang pulserende Liv var brat bleven standset og intet gjort for at bringe det i gang igen.

Et enkelt Spor var gjort fri, for at føre tyske Tropper videre mod Øst. Hvad gjorde det, om Befolkningen vandede sig under Svøben, vi er Herrer, det er os, der har Magten.

Under et lille Ophold på Banegården kom Jøderne og faldbød deres Varer til os. Særlig husker jeg, at de solgte Smør, der havde Navnet Dansk Teffelsmør på Indpakningen. Men Navnet var vel også det eneste, det havde tilfælles med dansk Smør, et harsk, ildelugtende, fuldstændig uspiseligt Produkt var det i hvert Fald. Uvilkårlig ærgrede man sig over sligt, det var ikke just den Slags Reklame dansk Arbejde trænger til, men det var trods alt et Tegn på, at man vidste, at det var noget, der kunde trække, og når det gjaldt Forretninger, var den polske Jøde ikke belemret med Samvittighed.

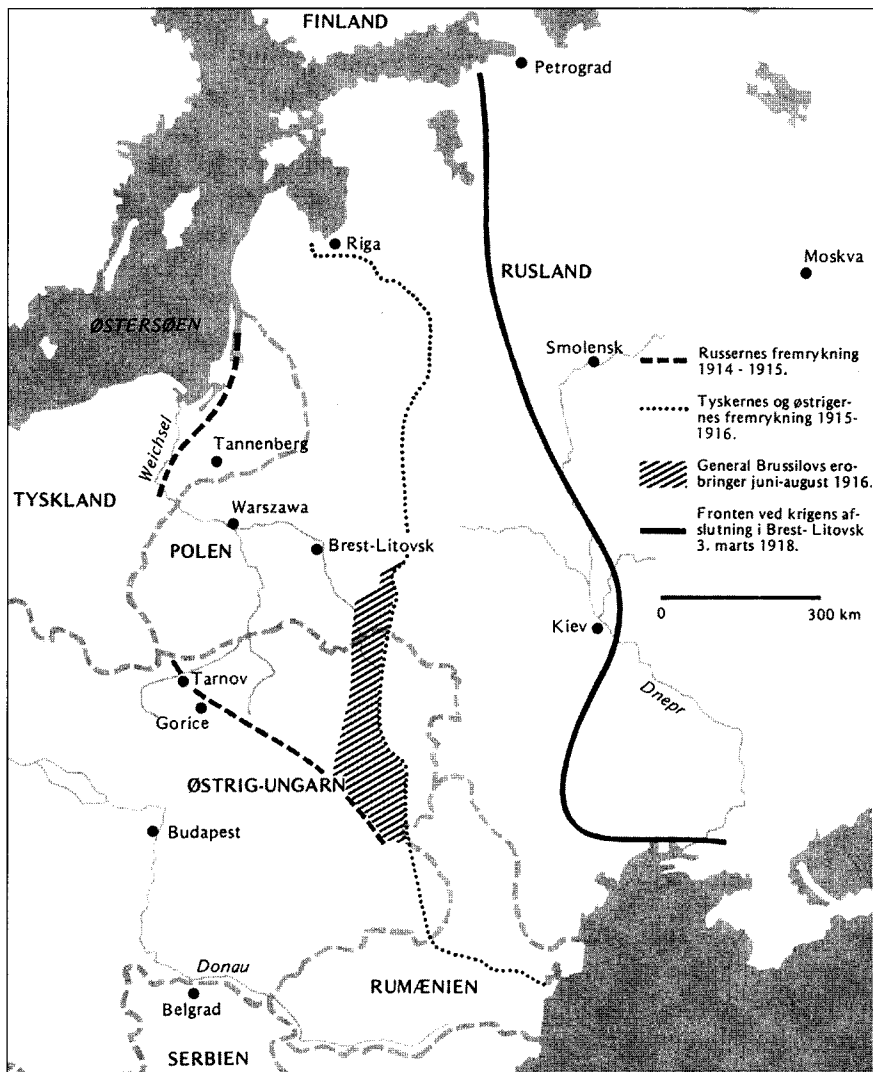
Den store Weishselbro var bleven sprængt af Russerne under Tilbage-toget i August 1915, og Tyskerne var nu i Færd med at løfte de vældige Jernmasser op fra Flodens Dyb. De vældige Granitsøjler stod dels ubeskadigede. Ved begge Bredder var Broen, som den altid havde været, men i Midten var et gabende Svælg, og kolossale Jernstykker hang bøjede og brudte ned mod Floden, der strømmede skiden, gulliggrå som altid.

Vi passerede langsomt Træbroen, som Tyske Pionerer havde bygget ved siden af den gamle Bro. På den anden Bred lå Praga, en forstad til Warszawa. Egnen var trøstesløs. Sand med enkelte forkrøblede Fyrrebuske. Telefonpælene var af Russerne blevne afsavede alle som én ca. 1 m. over Jorden, og af Tyskerne var de igen blevne fastgjorte til Stumperne med Jernbånd. Dette Billede oprulledes for os hele Vejen.

Endelig gjorde vi Holdt på en Station, Jablonna, der lå ca. 20 km. nordøst for Warszawa. Det var vort Bestemmelsessted, foreløbig.

Vi øjnede kun Sand, Fyrreskov og Barakker. Det var en stor, forhen-værende Troppøvelsesplads. Der lå f.T. ca. 6.000 Mand tyske Tropper.

Ankomsten til Lejren viste det sig, at der fra en eller anden Side var sket en Fejltagelse, og at vor Transport skulde have været direkte til

Østfronten 1914-1918.

Fronten, da vi alle var fuldt uddannede, og her kun kom Rekrutter med tre-fire Ugers Uddannelse.

Vores Transportfører, en Kaptajn, vidste hverken ud eller ind, men bandede på, at enten skulde vi blive her, eller han tog hele Transporten med til Schwerin igen. Videre vilde han ikke føre os, det havde han ikke Ordre til. Enden blev da, at man beholdt os, for så hurtigst at få os til Fronten.

Barakkerne vi fik anviste, var som Russerne havde forladt dem. De var helt opførte i Træ, og Sovestederne var ligeledes af Træ. Vi måtte ligge Mand ved Mand på Sække fyldte med Træuld.

Underofficerer fik vi der fra Lejren, foruden et par Stykker, vi selv havde med. De nye Befalingsmænd optrådte til at begynde, som overfor Rekrutterne, de var vant til at kommandere. Men det blev en fuldstændig Fiasko for de Herrer. Over Halvdelen af os havde været ved Fronten før og resten næsten et År Soldat, så i løbet af to Dage blev de nødsagede til at forandre deres Optræden, og vi kom siden ret godt ud af det.

Forplejningen var miserabel i Lejren og Tjenesten streng. Hele Behandlingen var anlagt på at gøre Folkene så lede og kede af det hele, at de med Glæde gik til Fronten, blot for at få Afveksling.

Vi levede hovedsagelig ved en Slags tørrede, ildelugtende Fisk, som man havde forefundet i store Mængder efter Russerne, samt en Slags tørrede Grøntsager og yderst dårlige Kartoffler. Det eneste nogenlunde ordentlige, vi fik, var Kakao, der oven i købet blev kogt i Mælk, der hver Dag kom ind fra Warszawa. Ellers fik vi Te, også af Russernes Efterladenskaber. Kaffe så vi sjældent. Brødet vi fik, var i Reglen halvt ødelagt af Fugtighed og ganske muggent.

Det var Levemåden, og så var de Beboere, der var bleven tilbage, endda himmelglade, om de kunde få Lov at tømme Tønderne, hvori vi var nødsagede til at kaste en stor Del af den Svineføde, vi fik.

Men ikke engang dét kunde de få Lov til. Vagten havde Ordre til at jage dem bort, og mangan én er bleven straffet på Grund af, at han ikke nænnede at jage disse ulykkelige Stakler bort.

Disse Menneskers Stilling var i Virkeligheden forfærdelig. Alt havde de mistet, i mange Tilfælde deres Forsørger. Mænd så man overhovedet ikke i russisk Polen, og hele deres Eksistens var alvorligt truet. Den bitre Nød drev Kvinderne ud i det forfærdeligste Levned og bragte grænseløs Ulykke over dem selv og deres Familier. Hærgede af de skrækkeligste Sygdomme, en direkte Følge af den Levevis, de var tvungen ind i.

Af Tjenestens Besværigheder mærkede jeg ikke noget videre til. Vores Kompagnifører blev forflyttet, og jeg blev udtaget til at passe hans Hest, indtil hans Stedfortræder kom.

På den måde gik ca. tre Uger, og jeg havde det forholdsvis behageligt i den Tid. Da så den ny Kompagnifører kom, blev jeg ved med at være Oppasser hos ham.

Det var egentlig en blandet Fornøjelse. Han var en ældre Kaptajn, der en Tid lang havde ført et Landstormsbattl. i Grossbeeren efter at være kommen tilbage fra Fronten. I Håb om Forfremmelse havde han ladet sig forflytte til Polen, og ventede nu at blive Major, nærmest for Lønningens Skyld. Han var stadig i Pengeforlegenhed, hvad man ikke kunde undres over, da en stor Del af hans Lønning gik til Berlin til hans Kone og Søns Underhold, medens han selv var påvirket af Drik det meste af Tiden. Og han var gnaven og ubehagelig, når han endelig en Gang var ædru, så var han det ikke mindre, når han var fuld. Ide- lig plaget af Rykkerbreve fra Kreditorer i Berlin og af sine Foresatte her, der til Dels var yngre end han, da han kun var en meget mådelig Soldat. Han hørte til en forarmet Officersfamilie, så han havde vel hele sit Liv haft økonomiske Vanskeligheder at kæmpe med.

Salgslokale i et marketenderi.

Han var overhovedet en vanskelig Herre at gøre tilpas. Dette lykkedes mig sjældent, når han var ædru - aldrig når han var halvfuld. Kun når han var fuldstændig beruset, så kunde han kalde mig den bedste Oppasser, han nogensinde havde haft. Dette skete i Reglen, når jeg havde hjulpet ham Hjem fra Kasinoet og Pakket ham i Seng som et lille Barn. Så kunde han betro mig alt, hele sin Livshistorie i de mindste Detailler.

I ædru Tilstand var han meget sparsommelig, næsten gnieragtig, og jeg måtte lave Størstedelen af hans Mad, skønt han i Kasinoet kunde have spist bedre og billigere, hvis han kunde lade være med at drikke. Sidst i Månedten drak han altid i sit Kvarter, og jeg måtte hente Øl til ham den halve Nat. Det blev nemlig billigere på den Måde, skønt han satte umådelig Mængder Øl til Livs.

En Nat kom han hjem, plakatfuld. Jeg hørte ham gå ind i sit Værelse og rumstere en Del derinde. Endelig hører jeg et Brøl derindefra, som Tegn på, at han ønskede min Nærværelse. Jeg stolede på, at han var fuld nok, til at jeg kunde blive liggende lidt endnu, og det gjorde jeg så.

Igen blev der Ro et par Minutter. Så hører jeg ham åbne Døren og rave gennem Gangen, hen imod min Stue. Da han åbner min Dør, var jeg ude af Sengen og i færd med at rage rundt efter mit Tøj.

Så fulgte der en Salve, som vanskeligt lader sig beskrive. "Om det var Mening, at han skulle passe mig op, eller om det var omvendt". Jeg tog den med Ro og fulgte med ham i den lidet militæriske Dragt, som Skjorte, Underbenklæder og Strømper nu engang er.

Da jeg havde tændt Lampen, stirrede han først dumt på mig. Der dæmrede sikkert noget i hans Bevidsthed om Manglen ved min Uniform, så fuld han end var, og dét kunde jeg ikke undres over.

Han satte sig på en Stol og begyndte at ryge Cigaretter. Jeg stod, afventende videre Befalinger ved Døren. Så spørger han: "Hvad er du af Profession". "Landmand" svarer jeg. "Det kan man se" svarer han tørt. "Luk Vinduet op" befaler han.

Jeg adlyder og bander min egen Dumhed, fordi jeg troede ham mere fuld, end han var. Hensigten var nemlig tydelig nok dén, at få mig til at fryse grundig. Et Par Gange vover jeg at spørge ham om videre Befalinger. Endelig bliver det ham for meget, og han kaster mig en Håndfuld hugget Sukker lige i Synet. Det var omtrent det eneste Kastevåben, han havde ved Hånden. Uden at forandre en Mine, samler jeg Stykkerne op og lægger dem på Bordet.

Så bliver han rasende, trækker sin Kårde og brøler, om jeg tror, at

han, Kaptajn P. er sådant et Svin, at han vil bruge det Sukker, jeg lige har samlet op i Snavset. Dette svarer jeg ham klogelig ikke på.

Kommen i Tanker om, at jeg nok alligevel ikke var værdig til at gøre nærmere Bekendtskab med hans Officersværge, stikker han det igen i Skeden og dingler frem og tilbage på Gulvet, indtil han snubler over Sablen og havner i Sengen, og kort efter snorker han.

Jeg forsvinder, og næste Morgen finder jeg hele hans Uniform i en Bunke på Gulvet. Den har han i et vågent Øjeblik fået trukket af. Jeg udsletter Sporene af Nattens Begivenheder og kalder på ham.

Da han endelig er kommen op og sidder ved Kakaoen, som han får hver Morgen, spørger han, halvt forlegen, halvt befalende: "Var jeg beruset i går Aftes?" Spørgsmålet er mig velbekendt, og Svaret er det samme som altid: "På ingen Måde, Hr. Kaptajn. Hr. Kaptajnen var som sædvanlig". Det var ubetinget Sandhed - det sidste vel at mærke - og Hr. Kaptajnen grynter tilfredsstillet for denne Gang.

Lignende Scener gentog sig, og bragte unægtelig nogen Afveksling i mit ellers ret ensformige Liv.

Det værste, han kunde finde på, var at tage mig med, når han skulde på en længere March med Kompagniet. Det hændte enkelte Gange, men han fortrød det i Reglen, da alting så var i Uorden, når han vendte hjem.

I det hele taget var han en højst eksentrisk Person, men ret en Type på disse ældre Officerer, der ikke er avancerede tilstrækkelig hurtigt med deres Alder. Slaver af deres Stand, ikke kvalificerede til at opfylde dens Fordringer, ikke til at bryde med de herskende Traditioner. Mænd, som, hvis de måtte af med Uniformen, ikke duede til noget som helst. Af deres Overordnede kun tålt, og af deres Underordnede kun respekteret på Grund af Uniformen. Nogen Personlighed kunde der hos den Slags ikke være Tale om.

Under mit Ophold dér, havde vi et Par Gange foretaget en Tur til Sergsche. Det var et af Fortene for Warszawa, og det var næsten ubeskadiget, idet Russerne havde forladt det uden større Modstand. Befæstningsværkerne var ret godt i Orden, og Kasematterne tjente til Opholdssted for tyske Tropper. Soldaterbegravelserne rundt om, vidnede dog om, at også hér havde Døden gjort sin høst.

Sergsche ligger ved Narewfloden. Broen over den var sprængt i Luften af Russerne, men kun et lille Stykke af den mægtige Jernbro havde givet efter for Sprængningen, så Tyskerne havde været i Stand til at gøre den passerbar for Tropper. På en Pontonbro ved Siden af foregik Færdslen med Køretøjer o.l.

Russisk infanteri. Den russiske soldat var nøjsom og hårdfør. Han var dygtig til at bruge terrænets skjul og dækning.

En stor Del af Befolkningen var vendt tilbage til Byen, men af unge, våbenføre Mænd fandtes her, som allevegne, ingen.

Egnen rundt om var bevokset med Fyrreskove og Krat, og det fortæltes, at russiske Soldater havde opholdt sig rundt omkring, længe efter at Tyskerne havde taget det hele i Besiddelse. Dette kunde meget godt tænkes med Henblik på Omgivelserne.

Nu, derimod, var der vel næppe en Plet, der ikke var gennemsøgt af tyske Soldater, og enkelte Efternølere havde man fanget Måneder efter. Og i Tilfælde af, at man havde dem mistænkte for at have et eller andet på deres Samvittighed, behøvede man ikke at nære Tvivl om deres Skæbne. En Kugle har sikkert for manges Vedkommende gjort Ende på deres vel fuldt ud berettigede Hævnlyst overfor dem, der havde lagt deres Hjemstavn øde og grebet brutalt ind i deres Tilværelse.

At det har været tungt for disse Folk at skulde følge den russiske Hær og overlade deres Familie og Ejendom til Fjendernes Vilkaarlighed, kan man forstå, og ingen kan i Grunden fortænke dem i, at de på egen Hånd søgte at værgе det, der var deres, til det sidste.

For os var det nærmest trist det hele. Umuligt, som det var blevet os, at se alt med Tyskernes Øjne. Og betragte det Folk, der under

Russisk infanteri er på march. Over skulderen bærer soldaten sin kappe rullet sammen.

Elendighedens Tryk længtes ligeså meget efter Ro og Fred, som vi, der var tvungen ind i alt dette, som vore Fjender. Og betragte Landet, som retmæssig Ejendom, en Slags Løn for de Heltebedrifter, der var udøvede.

Vi var nærmest tilbøjelige til at anse os selv for Snyltegæster - ja, for Voldsmænd - der med den Stærkeres Ret havde tilegnet os og været med til at ødelægge det Land, vi var i, på Trods af alle Folkerettens Foreskrifter. Men hvad nyttede det at ræsonnere, vi måtte, i den Stilling vi befandt os i, adlyde. Men også dette fik en Ende, om også kun for at give Plads for noget endnu værre.

En skønne Dag befandt vi os, en Styrke på ca. 1.000 Mand, stående på Eksercerpladsen, opstillede i Firkant, og i dennes Midte de højere Officerer og Feltpræsten. Denne var klædt i en Slags feltgrå Officersuniform uden Distinktioner, med et Sølvkors i en lang Sølvkæde om Halsen. Han skulde nu give os, der var bestemte til at sendes ind i de voldsomme Kampe, den russiske Forårsoffensiv havde foranlediget, et Ord med på Vejen.

Hvad han talte om, ved jeg ikke, har måske aldrig vidst det. Kun var der en Udtalelse af ham, der har bidt sig fast i min Erindring, vel nok fordi det i Reglen var Hovedindholdet i de Prædikener, vi under

Krigen fik at høre, nemlig dette: Med knyttet Hånd skulde vi slå Fjenden i Ansigtet.

Dette var egentlig Hovedindholdet i de fleste af disse Præsters Prædikener. Det var opbyggeligt, som om det var ganske umuligt, at en eller anden kunde ønske at høre noget andet end denne indirekte Opfordring til at være så rå og brutal som mulig, når de stod over for disse Fjender, der af al magt søgte at komme det stakkels betrængte og aldeles "uskyldige" Tyskland til Livs.

Inden jeg forlader Jablonna, som Stedet hed, vil jeg i korte Træk skildre Warszawa, som det var i det første År under Tyskernes korte Herredømme.

Warszawa er en stor, smuk By med smukke Omgivelser og har lidt forbavsende lidt under Belejringen, der jo også kun var kortvarig. Kort sagt, den er en fuldt ud moderne Storby, der kan måle sig med de fleste andre Storbyer i Europa. Store, smukke Bygninger, paladslignende Hoteller og Teatre, vældige Forretninger, brede, velholdte, ved Mørkets Frembrud strålende oplyste Gader, flotte Cafeer, Sporvognsnettet over Størstedelen af Byen, på Strøgene elegantklædte Mennesker, muntert og sorgløst ilende frem og tilbage, men alligevel fik man Indtryk af, at alt dette muntre kun var en Maske, som ventede de kun på engang at kunde ryste Åget af sig og igen være Herrer i deres egen By.

Og Tyskerne vidste det. Den strenge Justits, der holdtes, vidnede derom. Om Murene om Warschau Citadeller kunde tale, de vilde fortælle om de mange, der for en eller anden grovere Forseelse har måttet lade deres Liv, idet de på en eller anden Måde har søgt, i utide, at komme Ransmændene til Livs.

De tykke Mure holdt Lyden af Geværskuddene, der knaldede over en stakkels Synder, tilbage, og allerede færdige Grave opslugte ham. Megen Uret var der at sone, og Straffen udeblev ikke.

Men også i Warszawa var der noget andet end Rigdom og Pragt, der kendetegnede den som Storby. Kvarterer, hvor Nød og Elendighed havde til Huse. Desuden myldrede det med Jøder i Byen. Store Jødekvarterer fandtes der, Butik ved Butik med snævre Jernskodder og Stænger for Vinduerne, tildels aflåse med Uhyrer af Hængelåse, og på Fortovet udenfor det hele, opslog Jøden sin Bod med alskens Sager.

Alt kunde man få i disse Kvarterer, men uden Prutten gik Handlen ikke, om man ikke helt vilde flåes. Og inden Jøden gav efter, kunde man være sikker på, at han ved Abrahams, Isaacks og Jakobs Gud

svor på, at han var en fuldstændig ruineret Mand, hvis man således frarøvede ham hans Varer, skønt man altid betalte en klækkelig Pris for dem. Og vilde man så til sidst fjerne sig uden at købe, svor han igen på, at af ren og skær Menneskekærlighed lod han én få Varerne til den engang budte Pris.

At der ved Siden af denne Næstekærlighed også blev ham Belønning til Del i Form af en rigelig Fortjeneste, blev selvfølgelig ikke omtalt. Det var også unødvendig, man fik hurtigt en Anelse om Forretningsprincippet.

Og så forstod Jøderne Reklamens Brug og endda på en ret original Måde. Bedst som man gik på Gaden hændte det, at man fik en seddel stukket i Hånden. En Dreng besørgede i Reglen dette, og inden man fik spurgt om Forklaring, var han borte. Man åbner Sedlen og finder Anbefaling for en eller anden Jakobs Søns Varer, samt hans nøjagtige Adresse og en Beskrivelse af alle de Fordele, der er ved at besøge specielt ham og ingen anden.

Ved Siden af alt dette var der mange mørke Punkter, man nødvendigvis måtte lægge mærke til i Warszawa. Ved siden af Rigdom og Herlighed herskede der en uhyre Fattigdom og Nød indenfor de lavere stillede Rækker.

Skrækelige Sygdomme grasserede i Byen. Mod Krigens Slutning er det fastslået ved Statistik, at ca. 80% af Byens kvindelige Indbyggere led af Kønssygdomme. Hvad dette havde for Følger, behøver ikke nærmere at skildres.

Nød og Elendighed havde som oftest drevet disse Kvinder ud i moralsk Fordærvelse, så de i mange Tilfælde var at betragte som Vrag, legemlig og åndelig.

Også der havde Tyskerne et forfærdeligt Ansvar, og Straffen udeblev heller ikke. Ved Letsindighed har tusinder af Soldater ødelagt sig selv og deres Familie, ved at pådrage sig disse skrækelige Sygdomme, som sjældent blev helbredede, skønt Lazaretterne var overfyldte af den Slags Folk.

Trist var det, at se Kvinder, ja undertiden Børn, idet de som oftest kun var 13-14 År, tilbyde sig på Gaden for et Stykke Brød. Man kan, efter at man er kommen hjem under gode Forhold, aldrig glemme disse Stakler. Nød bryder alle Love, og man kan ikke udtale sig for varmsomt om den Slags Ting.

Den største Uretfærdighed vilde det være, at vælte hele Skylden over på disse Ulykkelige, de ere kun at beklage. Mange vil være tilbøjelige til at anse det for en Umulighed at synke så dybt, men under

gode betryggende Kår og lyse Forhold, er ingen i Stand til at bedømme den Sag fra det rette Standpunkt. Det ord: Hellere død end ... Det glider så let over Tungen, men hvor mange aner vel, hvad Selvopholdelsesdriften er for en mægtig Faktor i et Menneskes Liv. Kun dén, der har været ude for sligt, kan tale med om den Sag.

Og med alt dette blev der set gennem Fingrene af de tyske Myndigheder. Med et Utal af Forbrydelser, som udøvedes af deres egne Folk, bar man over. Hvorimod den mindste Forseelse fra de Undertryktes Side blev straffet hårdt og skånselsløst, så her fandt man i det store, som så ofte i det små, at Magt er Ret.

Ødelagte Bygningsværker, Kunstgenstande, Landbrug, tekniske Anlæg o.s.v. har man senere hen kundet tvinge Tyskerne til at erstatte og genopbygge, men her var Værdier gået tabt, som ikke kunde erstattes. Her kommer det an på, om dette hærgede og nødlidende Folk endnu har Kraft i sig til at rejse sig og vokse sig stærkt. Om der under Ruinerne endnu findes Materiale, der kan bære de store Byrder, om der kan opvokse et stærkt og levedygtigt Folk af Ødelæggelsen, til lysere og lykkeligere Kår, end de senere År har budt dem. Der hører Vilje og intensivt Arbejde til, og der behøver vist ikke være Tvivl om, at begge Dele kan findes. De sidste tre Års Arbejde viser os, at: Noch ist Polen Nicht verloren (endnu er Polen ikke fortabt). Der er Liv, og så er der også Håb.

I Galicien.

Jeg forlader Warszawa og Rejsen gik mod Syd, hvorhen, det vidste man næppe. Vi var en større Transport, og det forøger ikke netop Rejsens Bekvemmelighed, men vi var allerede på dette Tidspunkt ikke forvante. Her drejede det sig ikke om, at hver enkelt fik så megen Plads som mulig, men at der blev Plads til så mange som mulig.

To, tre Nætter tilbragte jeg f.eks. i Bagagenettet. Ved Hjælp af Snore, spændte fra Nettet og op til Vognens Loft, undgik jeg at falde ned i Hovedet på mine Kammerater, der på hver sin Vis gjorde sig det hyggeligt på Bænkene, Gulvet, Gangen, og hvor der ellers var Plads.

Med Undtagelse af et Par korte Ophold til Forplejning, blev der ikke gjort større ophold før Lemberg. Ankomsten dertil, måtte vi vente på nærmere Ordre, og Efterretning om, hvorlangt vi overhovedet kunde komme med Jernbanen. Det var nemlig ikke hver Dag det samme, da Fronten bevægede sig frem og tilbage, og vi hørte allerede i Lemberg Kanonernes Torden med ubehagelig Tydelighed.

For ca. et År siden havde Lemberg haft Besøg af Russerne, og med

dette i frisk Erindring, var Beboerne begribeligvis en Del ophidsede ved Udsigten til en Gjentagelse, da Gæsterne første Gang havde været lidt frie og mindre Hensynsfulde i deres Optræden.

Almindelig Forbitrelse vakte det hos os, at se Østerrigerne, her midt under Kampens Tummel, flotte og udhalede, som Sportsmænd og Kavalerer, glade og velfornøjede rejse på Orlov, og vi kunde så indtage deres Pladser, nu da det gjaldt Livet, for senere, når den største Fare var forbi, at overlade dem vor Stilling, for selv at blive kastede ind i noget andet og værre.

Lemberg har en meget stor Banegård, og det hele blev udelukkende benyttet i Militærets Tjeneste. Den civile Trafik var fuldstændig ophørt, og Forholdene opfordrede heller ikke til at foretage lang Rejser.

Da det var ubestemt, når vi skulde videre, blev det os forbudt at forlade Banegården for at gå ud i Byen. Vi traf mange, der var bleven adskilte fra foregående Transporter, men det gjorde selvfølgelig ikke Spor for deres eget Vedkommende. De søgte så bare på egen Hånd med andre Tog. Og var det endeligt, at Toget gik den forkerte Vej, betød det også kun, at man bjærgede Livet så meget længere.

Sammen med et par Kammerater lykkedes det også mig at komme ud i Byen, skønt Udgangene var besatte med Vagtposter. Vi vilde dog nødvendig have været i Lemberg, uden at have set mere end selve Banegården. Man vidste jo ikke, om man kom der igen. For mit Vedkommende viste denne Frygt sig senere ugrundet, men det vidste man ikke forud.

Det gjaldt om at lægge en fornuftig Slagplan, da Tiden ikke var videre rigelig. Allerførst besøgte vi et Ølhus eller Beværtning, og drak et Glas Øl. Gæsterne var mest Jøder, men de er vel også nok de dominerende. De var meget interesserede i vort Komme og vilde gerne vide, hvor vi skulde hen, og hvor vi kom fra. Vi var forresten noget forsigtige med vore Udtalelser, og overlod dem snart til deres egne Betragtninger og søgte at få set Seværdigheder i Lemberg.

Meget forskellig fra andre Byer på samme Størrelse, var den egentlig ikke, desuden var alt jo i Krigens Tegn. Det der vel mest sætter sit Præg på Byen er vel nok dets mange Jøder, med deres Utaal af Forretninger og Boder.

På Tilbageturen købte vi en hel Kasse fuld af alskens Kager, som siden blev ligeligt fordelt mellem Kammeraterne ved Tilbagekomsten.

Vi kom uden Vanskelighed ind på Banegården, men hvad der var væk, det var vores Tog. Rigtignok holdt der ca. 30 Tog på Banegården,

men vores var ikke til at finde. Da vi var nær ved at opgive det, traf vi en Kammerat, der fortalte os, at der var bleven rangeret, og at Toget holdt på en anden Del af Banegården. Men samtidig meddelte han os, at en Del, der ligesom os havde taget Frihed på egen Hånd, var blevne snappede, da de kom tilbage, og måtte til Straf holde Vagt ved Toget. Dette havde vi ingen større Lyst til, og det gjaldt så om at slippe ubemærkede ind.

Vi fandt Toget og ved Siden af det et østerrigsk Transporttog, som vi så uden videre entrede, hvad der voldte stor Bevægelse dér, men vi tog den med Ro og bad dem holde deres Mund. Derfra nåede vi uden Vanskelighed over i vort eget Tog, og vor medbragte Kasse gjorde Lykke.

Kort efter vor Tilbagekomst, kom 5-6 Mand af en anden Transport tilbage fra Byen. Deres Transport var borte, men et Pansertog stod med Dampen oppe, færdig til Afgang, og det tog de så med. Det hele gik dog en og samme Vej.

Vi kørte også snart videre sydpå, og var snart inde i Farezonen. Der var nemlig altid Udsigt til, at Granater nu kunde forvilde sig og komme i en ubehagelig Nærhed af os. Det gik meget langsomt fremad, og endelig nåede vi Podkajce. Videre gik det ikke med Banen, da vore Ordre rimeligvis lød på noget andet, end direkte at køre over til Russerne. At enkelte af os kom der alligevel, var uden for Beregningen,

Et maskingevær bliver bragt i stilling.

og det varede da noget, og skete ad Omveje: Man må regne med skiftende Lykke i Krig som i Kærlighed.

Vi blev udladede i Podkajce. Der var sammenhobede vældige Masser af Bagagevogne, Proviant, Ammunition o.l., der tydede på, at der var sørget både for os og Russerne i lange Tider, om end på forskellig Måde.

Det myldrede selvsagt med Militær allevegne, og i det Fjerne så man vældige Kolonner med Bagage, der arbejdede sig frem ad sandede Veje ud imod Fronten. Derudefra hørte man Kanonernes Torden med ubehagelig Tydelighed, ja, Maskingeværernes Knitren, og man så tydelig Glimtene og Røgskyerne fra Shrapnels og Granater.

Vi satte os snart i Bevægelse gennem Byen og ud ad Landevejen. En lille Landsby, Wrzbow, skulde være vort foreløbige Kvarter.

I Podkajce havde Jøderne været på Færde. De var allevegne, hvor der var Soldater. Alt mellem Himmel og Jord falbød de os, som om vi ikke havde nok at slæbe på i Forvejen, og Forretningen var temmelig sløj.

Når man har feltmarchmæssig Oppakning med tilhørende Kvantum af Ammunition, så ønsker man ikke mere at slæbe på. Desuden er vist ingen draget i Felten uden med mindst en Snes Småting f.eks. flere par Strømper, diverse Sæt Undertøj, Dækkener, Toilettegenstande o.l., som han hurtigst lader havne i Vejgrøften, da det snart bliver umuligt at slæbe denne Manufakturbutik med sig ret længe. Alt sammen Overflødighedsgenstande for en Soldat på Fremmarch.

At man siden, efter at være kommet lidt til Ro, savner disse Ting, det hjælper ikke stort, man bliver nødsaget til at gøre en Dyd af Nødvendigheden.

Vi nåede svedende og udasede frem til Wrzbow. Et elendigt, fattigt Hul, som ikke godt kunde gøre Fordring på Navn af Landsby, men var det alligevel efter Forholdene der. Polske Landsbyer kendte vi fra før, så vi var ikke et Øjeblik i Tvivl om, at de Rønner og Hytter, vi så, var Beboelseshuse. Og Erfaringen har givet os et sikkert Blik for forskellige Fordele enkelte af dem frembød, skønt dette under andre Forhold vilde falde yderst vanskeligt at få Øje på.

Af Indfødte så vi forholdsvis få, men vi konstaterede, at der i alle Tilfælde fandtes en Del Svin og Fjerkræ i Byen, hvad der jo var langt vigtigere, end at der fandtes Ejermænd til disse Husdyr.

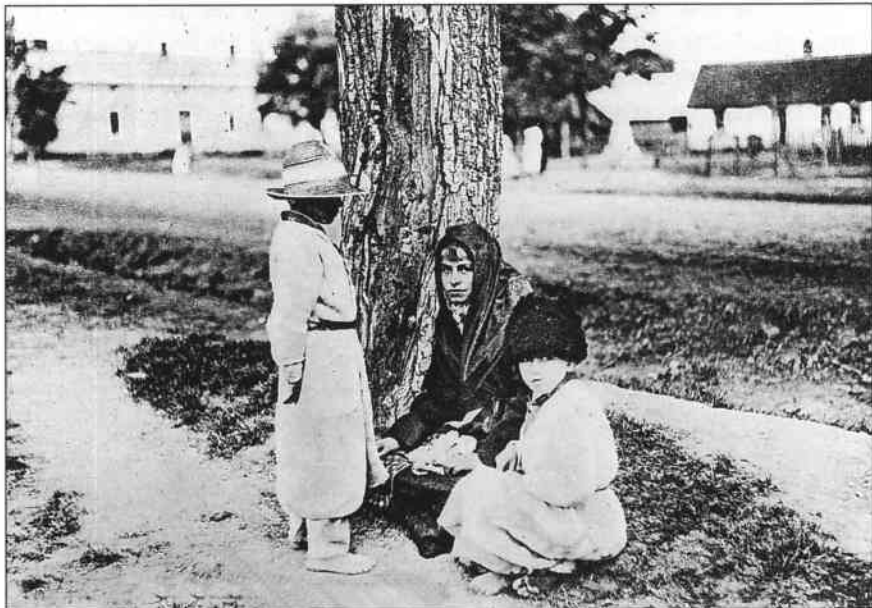
Vore nye Officerer og forresten også vore nye Kammerater tog os i Øjesyn. Kammeraterne var kun fåtallige, da Russerne kort Tid i Forvejen havde taget sig af hele Bataljonen, så der af ca. 1.000 Mand, kun

var kommet ca. 130 tilbage, og dette temmeligt alvorlige Hul skulde vi nu udfylde.

Der anvistes os Kvarterer, efter at vi først var blevne tildelte de forskellige Kompagnier, og havde stiftet et flygtigt Bekendtskab med vore fremtidige Overordnede.

Det viste sig for de unge Officerers Vedkommende mest at være nye Folk, der var ankomne fra den hjemlige Garnison for få Dage siden. Mærkeligt, men betegnende var det, at de højere Officerer var næsten altid de samme, hvorimod der stadig måtte skaffes nye af de yngre.

For den, der havde opholdt sig i Skyttegravene, var det ikke noget nyt, da man sjælden eller aldrig så andet end unge Officerer derude, knap nok en Kaptajn, endsig da Majorer eller Oberster. De fandtes ved Staben, og skønt det, efter deres eget Sigende i hvert Fald, var dem uhyre meget imod ikke at kunde være med i forreste Linie, så gjorde deres Pligter mod os, dem det nødvendigt, at skåne deres så vigtige og dyrebare Liv. For vor Skyld måtte de pålægge sig disse store Ofre, at sidde i bombesikre Jordhuler, mens vi andre kæmpede for Livet. Alt for vort Velbefindendes og vor Sikkerheds Skyld, selvfølgelig - det var ikke til at tage fejl af. At der mellem de menige skumledes

Ung kone med to små børn.

over den Slags, var naturligvis et Tegn på, at vi ikke kunde se vort eget Vel i den rigtige Belysning.

Vi søgte vore Kvarterer i Landsbyen. Jeg kom sammen med 3-4 Kammerater ind i en lille Hytte, der tilsyneladende var ubeboet, og ubekymret af, om Malingen måske kunde tage Skade, blev Døren sparket op og ind tren vi Krigskarle med vores hele Pik-Pak.

Vi blev lidt overraskede ved at finde en ung Kone med to små Børn siddende ved Ovn, men større var Overraskelsen sikkert for hende. I hvert Fald efter hendes skrækslagne Mine at dømme. Skønt vi ikke kunde tale med hende, fik vi hende dog snart beroliget, så hun snart blev klar over, at fra vor Side ventede der hende ikke nogen Fortræd. Kort efter kom en ældre Mand til, rimeligvis hendes Fader, og han blev henrykt, da vi forærede ham lidt Tobak.

Vort Nattekvarter fik vi på Forstuen, hvor vi gjorde os det hyggeligt på Lergulvet med, hvad vi havde. Tornystrene var Hovedpuden, over os så vi gennem Taget den lyse Nathimmel. Der var nemlig Hul, for at Røgen fra Ovn kunde trække der igennem. På Tværbjælkerne over os, havde Hønsene deres Plads.

Da vi var ved at sove ind, farer én op med et Brøl, han havde nemlig fået noget ned i Hovedet. Dette Noget viste sig ved nærmere Undersøgelse at stamme fra Hønsene, som blev overtalt til at forandre Natlogi. Manden kom farende inde fra Stuen i vild Rædsel, han troede vist, at det var ende med hans Fjerkræbesætning, men ved Hjælp af vore Lommelygter, blev han i stand til at konstatere deres Tilstedeværelse, og vi kunde fortsætte vores afbrudte Søvn. Men det skulle ikke blive den sidste Forstyrrelse den Nat.

Helt tidlig hen på Morgenstunden blev vi vækkede ved, at Rummet var fuld af Røg, der truede med at kvæle os, og i en Fart fik vi efterset, hvor Røgen kom fra. Det var fra Ovn, hvori vor Panje, der nok var Morgenmand, havde lagt et eller andet, der røg ganske forskrækkeligt, og gennem et Hul i Muren førtes Røgen ud til os, for senere at søge op gennem Hullet i Taget, der skulde gøre Gavn som Skorsten.

En Mand fik nu fat i en gammel Klud, som han resolut stoppede i Ovnrøret, og vi sov snart igen. Men en tid efter kom Panja ud til os, hostende og spyttende, nu var det omvendt, siden Røgen ikke kunde komme ud, var den tæt ved at kvæle ham og hele Familien, og stor var hans Forbavselse ved at se Kluden i Røret, og han vilde fjerne den, men det fik han ikke lov til, så Enden er vel bleven, at de har måttet slukke Ilden.

Vi tilbragte nu et par Dage i Ro dér i Wrzbow. Tjeneste havde vi

ikke meget af, så det gik endda nogenlunde. Men en Aften, eller rette-
re Nat, fik vi Marchordre, skulde ud i forreste Stilling endnu samme
Nat.

Der blev en vældig Travlhed. Ordonnanser jagede frem og tilbage,
gennem Nattens Mørke lød Kommandoråb. Det gjaldt jo om, at alle
kom med, at ingen blev liggende i tryk Søvn, mens de andre gik i
Kamp.

Jeg fik den Opgave at holde Vagt ved Telefonen, der var installeret i
et Hus, og snart var jeg ene i Landsbyen og måtte betragte min Bøsse
som min bedste Ven for Øjeblikket.

Selve Huset havde til for kort Tid siden været som ubeboet, men nu
hørtes Lyde og Rumsteren allevegne, og i den mørke Forstue viste sig
Skikkelser, der nysgerrigt søgte at kigge ind ad Døren til mig ved
Telefonen. Rimeligvis har det undret dem, at jeg var så ene og forladt.
Jeg pillede så lidt ved Skyderen og det hele forsvandt, men jeg fore-
trak så at patruljere udenfor Vinduerne, hvorfra jeg kunde holde Øje
med det mig betroede Gods, da jeg selvfølgelig lod Lyset brænde.

Snart kom nogle Soldater med Ordre til at bryde op og tage Tele-
fonen med, og så vidste vi, at hér kom vi ikke lige straks igen.

Det er altid et drøjt Stykke Arbejde at nedtage Felttelefonens Led-
ninger, når den er lagt igennem bebygget Terræn, og frem for alt, når
det skal gøres om Natten. Det fik vi at mærke den Nat som ofte før og
efter.

Endelig blev vi færdige og skulde følge Battl. på dens Fremmarch.
Den havde Forspring, men da en lille Trop som bekendt altid marche-
rer hurtigere end en større Styrke, nåede vi den, da den passerede en
lille Flod, hvorover der førte en meget primitiv Bro, så det tog en Del
Tid.

Nu gik Marchen fremad i det uendelige, undertiden ad Veje, ligeså
ofte over Marker, Diger og Grøfter. Omsider nåedes en bred Landevej,
tydeligere hørtes Kanontordenen, alt som vi nåede længere frem, og
ad Landevejen, der så nogenlunde lå udenfor Ildlinien, suste den ene
Ambulancebil frem efter den anden. De, der kom fra Fronten, var
fyldte med Sårede, og de, der kørte til Fronten, førte friske Tropper
med derud. Det var forresten hyggeligt på den Måde, ingen kunde
være i Tvivl om, hvad der ventede ham, her var Syn for Sagen. Vi
marcherede ved Siden af Vejen et Stykke, da vi umulig kunde færdes
på selve Vejen for Automobilerne. Længere frem mødte vi nogle Bat-
terier af svært Artilleri, vi hørte af Folkene, at de kom fra Düneburg,
så kunde vi tænke os, at det var snavs med os, når der kom Hjælp så

langevejs fra, men ellers tænkte man ikke meget over det.

Rundt om var der en egen mærkelig Stilhed, d.v.s. efter Forholdene, thi de fleste vilde vel kalde det en frygtelig Larm, men det følte, at hver enkelt kun lavede akkurat så megen Støj, som det gjordes behov.

Dæmpet Tale og Tilråb hørte man i mange forskellige Dialekter, hvoraf det tyske Sprog rummede en Mængde. Artilleristerne vare nok mest Bayere, enkelte Brandenborgere lod det også til, at der var der, selv opfattede man egentlig alt, men ingenting rigtigt, halvt søvnlug og træt som man var. En enkelt Gang opfangede ens Øre en Sårets Stønnen, når Ambulancen hvæsedede forbi.

Vejen havde ved en eller anden Lejlighed været under Artilleriild, og den ret hurtige Kørsel ad den, må i mange Tilfælde have beredt de Sårede frygtelige Lidelser, men alligevel gik det jo længere bort fra det frygtelige derude, og det har trods alt, sikkert været de fleste af dem en Tilfredsstillelse. Måske vilde endda mangan én nå at komme hjem ved den Lejlighed, og Tanken herom bragte måske Smerterne lidt på Afstand for en Stund.

Snart forlod vi helt Landevejen, og det gik tværs over Markerne. Der traf vi et Feltkøkken og gjorde Holdt for at få noget Kaffe, også lidt Brød fik vi fat på, og snart gik det videre, til vi kom til en Lejr, hvor der var Tropper samlede af forskellige Våbenarter.

Vi fik Tid til at sove et par Timer. Som vi gik og stod, lagde vi os på den bare Jord under vore Dækkener og sov, det kan man under sådanne Forhold. Selv Kanonernes Torden forstyrrede os ikke syndertiligt.

På vor natlige March havde vi været Vidne til et af disse ejendommelige Skuespil, som en Artillerifægtning er om Natten. Granaterne og Skrapnellerne gav det ene stærke Glimt efter det andet, og forskelligt farvede Lyskugler og Raketter gik til Vejrs. De hvide for at oplyse Slagmarken, og de røde og grønne til Efterretning for Artilleriet.

Ved Daggry fik vi Ordre til at rejse vore Telte, så det så ud til, at vi skulde blive der lidt, i hvert Fald det første Døgn. Ved Dagslyset havde vi Lejlighed til at tage vore Omgivelser lidt i Øjesyn. Det var oprindeligt en Landsby, Navnet husker jeg ikke, men den nærmeste Landsby var Gribwoda, foran hvilken I. og II. Battl. af vort Regiment lå i Stilling. Ikke så ret langt fra os var der tre Lænkeballoner af vore egne, en fjerde noget længere borte var en russisk. De tre angav os omtrent den Retning, Fronten havde, da de alle med en vis Afstand indbyrdes fulgte dennes Retning. En var lige foran os, Nr. 2 til højre for os og Nr. 3 direkte bag os, så det lod til, at vi havde Fjenden på tre Sider - det

*Tyske soldater på
vagt bag
østfronten i Polen.*

var hyggeligt. I nærheden af os var der en trådløs Telegrafstation. Desuden stod et par svære Batterier ikke ret langt borte, og det voldte jo selvsagt et øredøvende Spektakel, når de sendte Russerne deres Hilsen, men værre var den Omstændighed, at Russerne - vel nok en Del generede af dem - søgte at finde deres Stilling med svære Granater, og disse kom ofte i meget ubehagelig Nærhed af vor Lejr.

Flyvere foruroligede os også en Del, da vi lå på åben Mark uden nogensomhelst Dækning, og Dristighed kunde man ikke frakende de russiske Flyvere. Tilsyneladende var intet i Verden dem ligegyldigere end de Skud, der blev ofret på dem.

Når derimod vore egne Flyvere viste sig, fortrak de i Reglen. Dog kunde det ret ofte komme til Kamp, og en sådan Luftkamp er noget af det mest spændende, man kan tænke sig, men for Flyverne selv er det jo sikkert en Del mere spændende end for Tilskuerne.

Alt i alt havde vi et par rolige Dage dér og fik regelmæssig og nogenlunde rigelig Forplejning. Det der skortede mest på, var Drikke-

vand. Egentlig var det ikke Manglen på Vand, men Vandets dårlige Beskaffenhed, der var mest ubehagelig. Man havde ganske vist Destillationsapparater, men det var ikke muligt, at få tilstrækkelige Mængder Vand destilleret, så vi måtte for en Del selv sørge for at få Vandet kogt. Det var ikke unødigt Forsigtighed, da mange Sygdomme fremkaldtes ved Brugen af fordærvet Vand.

Mens vi lå der, fik vi Besøg af vores Regimentskommandør, en Major G. Han kom for at inspicere det næsten nye Battl., men dette skete uden altfor mange Formaliteter. Feltlivet har også sine Behageligheder. I Garnisonen vilde der ved en sådan Lejlighed være blevet pudset i det uendelige, hér var ikke noget at pudse, jo mere gråt og ensformigt det hele så ud, des bedre.

Vores Battl.-Kommandør blev ved denne Lejlighed afløst til stor Glæde for os, og vi fik en anden, der bedre kunde udfylde den Plads. Den gamle var en Kujon, som ingen Soldat kunde se op til. Selv her bag ved Fronten havde han ladet grave en dyb Kælder, der modstod Bomber og Granater, men Ordener og Ærestegn havde han dog vidst at få fat i. At han var et Bæst over for sine Folk, var heller ikke nogen anbefaling i vore Øjne.

Vi havde ligget ved Siden af en Jæger-Battl., og det fik ordre til Opbrud, så var det også klart, at Timen vilde komme til os inden ret længe.

Efter et par Dages Forløb fik vort Battl. Ordre til Afmarch. Som Telefonist var jeg på Fremmarchen ved Fortropperne, til vi blev beordrede til - fra et Divisionsstabskvarter vi kom til undervejs - at lægge Telefonledningen ind dér og derpå holde Forbindelsen ved lige mellem Staben og Battl. på dennes Fremmarch. Dette var en ret besværlig Opgave, men vante til den Slags, blev det gennemført.

Senere kom vi til en ret anseelig By, og dér gjordes Holdt. Battallionsstaben gik i Kvarter, og Telefonen blev indlagt dér. Mandskabet biwuakerede under åben Himmel.

Ved Fronten.

Vi var nu i umiddelbar Nærhed af Fronten, og en halv Time efter beskød Russerne Byen voldsomt. Ammunitionskolonner fra et Gardeartilleriregiment kom springende på skumhvid Heste og søgte efter et Ammunitionsdepot. Lige ankommen, som vi var, vidste vi selvfølgelig ingen Besked, og de jagede videre, efter at have forsikret os, at derude gik det varmt til. Det kunde vi forresten selv høre, så den Oplysning var ret overflødig, særlig da en Granat hvert andet Minut

susede ind i eller over Byen. Denne havde inden vor Ankomst været fuld af Østerrigere, der gjorde sig det meget behageligt overalt, men der kom snart Liv i Selskabet - det så jo næsten farligt ud dette her.

Netop som vi var i færd med at spænde Ledningen tværs over Vejen, kommer en Deling Østerrigske Husarer jagende over Hals og Hoved. Ingen Tid til at få dem standset. Lige imod Ledningen fór Officeren, der førte dem, men var dog så heldig, at få den tværs over Brystet i stedet for Halsen, da det ellers havde været ude med ham, allerbedst som han troede sit dyrebare Skind nogenlunde i Sikkerhed.

Han skældte og smældte jo så på polsk eller ungarsk, eller måske var det også et andet af de rytteres Sprog, der taltes indenfor den kongelig-kejserlige Arme, det ved jeg såmænd ikke, men tysk var det i hvert Fald ikke. Vi bad ham bare om at samle sig selv og sin Hest ud af vores Telefonråd, og da der i det samme kom en Granat, der med et vældig Brag eksploderede på Kirkegården lige ved Siden af, kom han i Tanker om, at han skulde videre.

Vort Ophold her blev ikke af lang Varighed. Knap var vi bleven færdige med at bygge det hele op, så kom der Ordre til at bryde det hele ned igen. Battl. var imens kommen på Benene, og nu gik Afmarchen direkte til forreste Stilling.

Nu er det ikke så lige til, at tage 3-4 Km. lang Telefonledning ned, især når den er lagt gennem en By, som det er at bringe en Trop Soldater i Bevægelse, så vi kom jo først ud af Byen længe bagefter. Vi havde Ordre til at følge Battl., men hvorhen ?

Udenfor Byen træffer vi en Mand fra Jægerne, der skulde vise os Vejen. Først passerede vi østerrigske Artilleristillinger, der blev en Del beskydte og øjensynlig var i færd med at bryde op for at trække sig tilbage. Så kom vi ind i en Løbegrav, der lå fuld af Jægere, og dér viste man os, hvad Vej vort Battl. havde taget. Det gik ud over en åben Mark, der lå under Russernes Ild, så det så jo rart ud. På samme Mark i en Dalsænkning stod et par tyske Batterier, og de sparede heller ikke på Krudtet.

Én for én gik vi i Stormløb over den åbne Mark, lige foran Mundingerne af vore egne Kanoner, hvad jo i og for sig ikke rummede nogen Fare for os, men det var et øredøvende Spektakel hver Gang Granaterne hylede over Hovedet på os, men værre var rigtignok de, der kom fra den anden Kant. Vi var på en Måde midt inde i en Artillerifægtning, men selv om det ikke direkte var os det gjaldt, var det lige ubehageligt og farligt.

Men over kom vi alle sammen og ind i en Skyttegrav, der var besat

af ungarske Tropper. Den skulde vi igennem, og det gik også, skønt her havde Ungarerne store Tab fra Artilleriilden.

En Underkorporal af vore fik en lille Granatstump på Kraven, hvor den ramte en Knap og faldt til Jorden uden at gøre ham nogen Skade. Han stak den i Lommen til en Erindring.

Det var nu ved at blive mørkt, og vi havde nået vores Battl. og fået Tid til at puste lidt. Det havde været en drøj Tur, særlig da vores Oppakning på Grund af Telefonredskaberne, var meget tungere end almindelig.

Vi blev nu temmeligt beskydte af Russerne, uden dog at have noget Tab på Menneskeliv. Foran os var forreste Stilling besat af Østerrigere - eller havde været det, rettere sagt - thi de havde rømmet Stillingen, og den var besat af Russere. Disse forfulgte nu deres Sejr og rykkede frem.

Nu fik vi Befaling til at angribe, og uden nævneværdig Kamp drev vi Fjenden tilbage, og han tog Flugten så hurtigt, at han efterlod Geværer, Ammunition, ja endog Støvler fandt vi, hvor vi kom frem. Det var os umuligt at følge i samme Tempo, da vi gik frem med fuld Oppakning.

Det var ved at blive mørkt, og tage ordentlig Sigte var ingen i Stand til, men Russerne beskød os på Må og Få med Maskingeværer. Disse skød stadig i samme Højde, og da det var fladt Terræn, blev enkelte af os sårede, og de fleste desværre i Maven, i hvert Fald mest i Nederkroppen, og Maveskud er selvsagt farlige.

Russerne måtte fortrække til deres gamle Stilling, og vi vare for få til at gøre dem denne stridig. Seks til syv Km. havde vi også drevet dem, og i Betragtning af, at vi vare dem langt underlegne i Antal, var det også nok for os.

Tre Kompagnier af vort Battl. gik i Stilling, medens det fjerde lejrede sig i en Dalsænkning eller Slugt, hvor vi var nogenlunde i Sikkerhed for Kuglerne.

Jeg skulde blive der til næste Morgen og så gå gennem Løbegraven ud i forreste Stilling. Battl.-Staben var også i en Jordhule ved Siden af os.

Jeg prøvede på at sove lidt, hvilket også lykkedes nogenlunde, men ved Daggry måtte jeg af sted med Telefontrup, 4 Mand, ud til 12. Komp., der var uden Telefonister og dermed uden Forbindelse med Nabokompagnierne og Staben.

Det var en herlig Morgen i Juli Måned, og det tegnede til at blive en varm Dag. Dette gik i Opfyldelse - i mere end en Henseende.

Skydningen var begyndt ret stærkt straks fra første Daggry, og vi havde en vanskelig Tur, da Russerne holdt Løbegraven under kraftig Ild.

Hist og her lå døde Russere, oftest i selve Graven, så vores Vej førte bogstavelig talt over Lig. Ved en brat Drejning af Løbegraven trådte jeg, der gik forrest, på noget blødt. Ved at se ned, mødte mig et ret uhyggeligt Syn. Det var en Russer, der næsten havde fået Hovedet skilt fra Kroppen af en Granatstump. Ansigtet lå ned ad, og i Nakken var det gabende Sår, og ved Trykket, som min Vægt forårsagede, skvulpede Blodet ud af det.

Selv om ens Nerver er halvt bedøvede i sådanne Tider, så undgås det dog ikke, at sligt næsten gør én syg lige i Øjeblikket, men ganske vist er det kun forbigående, men glemme sligt, gør man alligevel ikke så snart, men den Gang var den Slags Ting ret almindelige og hørte til det daglige Liv.

Endelig nåede vi ud af Skyttegraven, og Kompagniføreren ved 12. Komp. blev glad, da han hidtil, uden forbindelse med nogen, havde haft en vanskelig Stilling, særlig da Kompagniet var skilt fra de andre ved en Sump, hvor det ikke var muligt at grave Skyttegrav på Grund af Fugtigheden.

Os ventede nu en vanskelig Opgave, nemlig dén at anlægge Telefon, 200 m fra Fjenden, i en dårlig Skyttegrav med utilstrækkelig Dækning og i en voldsom Artilleriild. Det var nemlig efterhånden bleven til Trommeild, der truede med at jævne vores Stilling fuldstændig.

Det var bestemt at forudse, at Russerne havde i Sinde at storme i Dagens Løb, og så var det meget usandsynligt, at vi kunde holde os, og et Tilbagetog over åben Mark vilde betyde Døden for mange, mange.

Vi udførte vores Hverv, og det gik godt, men selve Tilstanden i Stillingen blev efterhånden uudholdelig, skønt vi gensidig søgte at opmuntre hinanden.

Mange fik den Dag både Død og Begravelse på en gang, idet Granaterne besørgede dette Arbejde, og de Stakler blev siden anmeldte som savnede, og det havde til Følge, at deres Pårørende gik og ventede på dem i Årevis uden at vilde slippe Håbet om, at få dem at se igen, men desværre vil uhyre mange være bleven skuffede.

Knokkelmanden med sin Le gjorde her, som ofte før, en rig Høst. Enhver kunde og måtte indse, at dette måtte ende galt, men ret megen Tid fik vi ikke til at tænke på alt dette. Inden ret længe lignede vores

Skyttegrav en uregelmæssig Række af Granathuller. En Umulighed var det at skaffe de sårede bort ved Dagens Lys. Ammunition skortede det også snart på, men det var den visse Død at prøve på at bringe noget frem til Stillingen. Føde havde vi heller ikke, men mest led vi dog under Vandmangel. Det, der fandtes i Sumpen, var nærmest Mudder og tildels blandet med Blod, og dog prøvede man på at drikke det.

Hen på Eftermiddagen stormede Russerne første Gang. Fem, seks kolonner dyb kom de, og efterladende Hobe af Lig, tildels hængende i Pigtrådsforhindringerne, måtte de gå tilbage under vores Ild. Det var frygteligt, men trods alt var det os i dette Øjeblik nærmest en Tilfredsstillelse. Hvis det ikke var gået sådan, var det jo os, Døden havde indhentet. Medlidenhed er en Følelse, der bliver én fremmed under sådanne Forhold - et tomt Begreb.

Men for anden Gang gik nye Masser frem til Storm, og for anden Gang måtte de tilbage. Så troede vi, at nu havde de nok, men de følgende Timer belærte os om noget andet. Artilleriet tog fat, som aldrig før. Et Maskingevær, som stod på en meget vigtig Plads, fik en Fuldtæffer. Geværet fuldstændig ubrugeligt, Betjeningen dræbt eller såret, Geværføreren revet i Stykker, alt oversprøjtet med Blod. Geværrets Ubrugbarhed vilde blive os skæbnesvanger.

En Time eller mere gik. Russerne lod sig ikke se mere. Ilden standsede efterhånden, og vi ventede et nyt Stormangreb. Med ét falder der Skud bag ved os. Enkelte af vore synker sammen i deres Blod. Forvirringen bliver grænseløs. Bagved os Russere, og Gud hjælpe os, nu stormer de også forfra. Til højre for os er Fjenden brudt igennem og har omgået os, uden at vi i det sumpede og ujævne Landskab har opdaget dem, før det var for sent. Vi kan hverken komme frem eller tilbage. Hvem der kan, redde sig til venstre. Modstand er unyttig.

Som så tit før, var der nok Forræderi med i Spillet. Et afmægtigt Raseri griber de fleste, os var jo Død eller Fangenskab vis.

Taget til fange.

Allerede var Russerne i Graven hos os. Kun ét var at gøre, om man vilde redde Livet; kaste Geværet og strække Hænderne i Vejret.

Jeg var Krigsfange!

Alt hvad dette Ord rummer, lærte jeg at kende efterhånden, og godt, at det ikke kom alt på en Gang.

I en Fart blev vi drevne tilbage mod den russiske Stilling, og der var nok, der vilde påtage sig dette Arbejde, det var jo betydeligt min-

dre farligt, end at forfølge vore flygtende Kammerater, og i strakt Løb gik det tilbage, bort fra Frihed, imod Fangenskabet.

Var én af os ikke hurtig nok til Bens, var der straks en Panje så ven-

Sønderjyder som russiske krigsfanger. I alt 30.000 sønderjyder måtte deltage i krigen på tysk side.

lig at hjælpe lidt med sin lange trekantede Bajonet, hvad der nok skulde bringe selv meget trætte Ben i Bevægelse.

Imidlertid havde vort Artilleri begyndt en voldsom Spærreild for at hindre Russerne i at gå tilbage, og gennem dén måtte vi også. Dette var vistnok nogle af de frygteligste Øjeblikke i mit Liv, men alligevel kom vi igennem, dog er det den eneste Gang, jeg til fulde har forstået, hvad Dødsangst er.

Endelig kom vi gennem Ildlinien, og vi fik Lov til at anslå en noget roligere Gangart. Russerne lod til at være ret godt tilfredse med det Udfald, Sagen havde taget, hvad der var mere end vi netop kunde sige.

Vi passerede nu først Russernes Skyttegrave, der kun var besatte af nogle få Mand, hovedsagelig Telefonister. Derefter gik det hen imod en Skov. Dér i Nærheden var Artilleristillingen. Undervejs mødte vi nogle Præster i lange, folderige Talarer, med Sølvkæden med Sølvkorset i, om Halsen.

Vore Ledsagere hilste dem ærbødigst, de havde i øvrigt helt og holdent Magten over den russiske Almue, disse Præster. Os betragtede Præsterne med absolut fjendtligt Blik, men det var os i Virkeligheden aldeles ligegyldigt for Øjeblikket.

Vi havde i et par Dage ikke fået noget at drikke, og da vi undervejs kom til et Vandhul, glemmer jeg aldrig den Grådighed, hvormed vi styrtede os over det. jeg drak af min Felthue, drak og drak, uden Tanke for, hvor usundt det måtte være, at drikke så hurtigt, når man havde nær været ved at vansmægte af Tørst. Følgen blev da også, at jeg sank halvt bevimet om og var syg i flere Dage efter, men måtte selvfølgelig alligevel følge Trop.

Vi kom nu gennem en Skov, og dér stødte flere Fanger til os, alle Østerrigere. Bag ved Skoven havde Russerne deres Lejrplads. Så vidt man øjnede var der Telt ved Telt, og rundt om disse Tusinder af Soldater, så selv om der ikke kom en eneste levende tilbage af dem forude, var man alligevel i stand til at besætte Stillingen flere Gange. Deres Overlegenhed i Antal var her, som næsten overalt, uhyre, og der blev ikke sparet på Menneskeliv.

Undervejs var vi allerede bleven udplyndrede så godt som det kunde lade sig gøre, men på den anden Side af Skoven ved en lille Landsby blev der gjort Holdt, og nu blev vi grundigt undersøgte. Alle vore Papirer, Breve, Kort, tildels Fotografier blev tagen fra os, ligeledes Knive, Punge, Lommebøger, ja end og rede Penge, alt røvede man fra os.

Nu blev vi overgivne til en Deling Kosakker, der holdt dér på deres små Heste, med deres lange Lanser og tunge Sabler, og så Knutten, Kosakkens uadskillelige Følgesvend. Den hang undertiden på Sadlen, men som oftest var den fastgjort om Ejermandens Håndled, altid parat til Brug. Et kort Skaft med en lang tyk Svøbe, undertiden med flere Svøber, nogle forsynede med Blykugler. Det var det frygtelige Våben, hvorunder i sin Tid en stor Del af Zarrigets Befolkning træl-lede.

Og disse halvvilde Fyre forstod også at bruge dem, og bruge dem flittigt, og uden Skånsel. Med dette behagelige Selskab måtte vi vandre det meste af Natten. De omsværmede os på deres små Heste og skulde nok sørge for, at vi ikke faldt i Staver.

Hen ad Morgenstunden blev vi jagede ind i en gammel Lade, der i det højeste kunde rumme 100 Mand, men vi var efterhånden bleven over 300, så der var ikke netop hyggeligt. Alligevel tror jeg, at de fleste af os sov, sultne, udmattede som vi var.

Senere bragte man os nogle Spande Vand. Det var hele vor Forplejning det første Døgn, så man forvønnede os ikke just til at begynde med.

Ved Middagstid purrede man os ud. Enkelte blev førte bort, de skulde i Forhør, og vi så dem ikke siden, idet vi blev førte bort, inden de kom tilbage. Vi marcherede nu et par Dage uden videre Afveksling, stadig østpå. En Aften kom vi til en ubeskrivelig snavset By og blev indkvarterede i et lige så snavset Hus, der nærmest kun gav os Læ over Hovedet, da der ikke var stort tilbage af Mure.

For endelig at sætte Topfiguren på deres røveragtighed, tog Russerne her vore Støvler fra os og gav os Sivsko i stedet - et Bytte, som var des mere ubehageligt for os, som det havde regnet i et par Dage og var et vældigt Søle - men den der har Magten, har Retten. Vi kunde intet gøre end tie og tåle, og da det første faldt os lidt vanskeligt, og vi gav vore Følelser Luft i stærke Udtryk, var der en russisk Officer, der på tysk gjorde os opmærksom på, at vi vilde stå os bedst ved at beholde vore Meninger for os selv.

Østerrigerne fik Lov til at beholde deres Støvler, og det var ikke netop med blide Blikke, vi betragtede dem, især da de oven i købet ikke undså sig ved at le af os.

Enkelte af os havde fået en Mantel med, den blev selvfølgelig også taget fra os - hvad havde sådanne usle Kryb, som vi, vel Brug for den Slags Ting om Sommeren.

Nu gik det så gennem Byen ud til en gammel russisk Kaserne, hvor

vi blev indespærrede for Natten, efter at man havde fodret os med fordærvede Fisk og Majstvebakker, der var så hårde, at man vanskeligt kunde slå dem i stykker, endsige bide dem.

Den næste Dag måtte vi gå ca. 30 km. ad en Landevej, der var brolagt med Sten, ujævne, firkantede Sten. På begge sider af det brolagte Stykke var der en Kørevej som benyttedes af alle vejfarende, da den hårde Stenbro hurtigt vilde lave Russernes skrøbelige Vogne til Pindebrænde. Men for at chikanere os, lod man os gå hele Tiden på Stene- ne, og inden ret længe var vore Sivsko færdige, og vore Fødder for- resten med.

Da vi endelig kom til vort foreløbige Mål, var samtlige tyske Soldater barbenede, og idet vi gik gennem en By, undlod vore Plageånder ikke at gøre den måbende Befolkning opmærksom på, at sådan havde de taget os til Fange, at Tyskerne lå i Skyttegravene uden Støvler. Og de troskyldige Sjæle troede det som Evangeliet. I betragtning af alt det, man fyldte dem med, var det her jo noget af det mest sandsyn- lige.

Jeg har selv fået fortalt af Folk på Landet, at Tyskerne blev afmale- de for dem, som frygtelige Uhyrer, der kun var tilfredse, når de kunde myrde og plyndre, og at de spiste Småbørn med Hud og Hår, hvor de kom frem. På den Måde var det jo egentlig ikke så underligt, at vi

Befolkningen ser undrende til.

ikke var videre velsete. Mest undrede Befolkningen sig over, at vi så ud, som andre Mennesker.

På Marchen mødte vi en Transport russiske Soldater, der bragtes til Fronten i Automobiler. Pludselig gør en af dem Holdt, og Chaufføren springer af og farer ind mellem os. Han havde fået Kig på én, der bar en Hjelm uden Spids og uden det grå Overtræk, og dens sorte Lake-ring havde nu stukket ham i Øjnene. Uden videre bemægtiger han sig den, idet han snupper den fra Ejermandens Hoved, og i stedet for giver han den noget overraskede Mand sin splinternye Kasket. Denne var selvfølgelig glad over dette Bytte, da det ikke netop er en Behagelighed at traske rundt med en Hjelm på Hovedet i Sommerheden, og Russeren troede selvfølgelig, han havde gjort en vældig Erobring. Stolt som en Fyrste bestiger han sin Vogn, og under stor Jubel fra de andre sætter han i gang. Imens går Hjelmene fra Hånd til Hånd og er Genstand for en Grundig Undersøgelse, måske får disse Fyre flere Hjelme at se, end de egentlig skønner om, når de først når ud til Fronten.

Hen imod Aften når vi endelig en lidt større By, dens Navn husker jeg ikke, og derfra kom vi den næste Dag af sted med Jernbanen og nåede næste Dags Eftermiddag Fangelejren, Danitze, lige øst for Kiew.

Vi havde gjort Rejsen i Kreaturvogne, over 40 Mand i hver, så det var ikke netop bare Behagelighed, men den senere Tids Oplevelser havde ikke netop gjort os forvænte. I hver Vogn havde vi en Soldat som Vagtpost.

Beretningen om fangenskabet og flugten ned gennem Europa vil blive bragt på et senere tidspunkt.

HISTORISK ÅRBOG
FOR
RØDDING-EGNEN
1998

Udgivet af de lokalhistoriske arkiver og foreninger
i Rødding kommune

Fangenskab og Flugt

Af *Andreas Lunding*.

I en lidt forkortet udgave fortsættes her beretningen om Andreas Lundings deltagelse i 1. Verdenskrig. Under et russisk stormløb omringes Andreas Lundings kompagni. Mange falder under kampene, men Lunding er blandt de overlevende, og han og andre kaster geværerne og overgiver sig til russerne. Om denne episode som russisk krigsfange og senere om flugten hjem til Sønderjylland fortæller han i det følgende.

Jeg var Krigsfange!

Alt, hvad det Ord rummer, lærte jeg efterhånden, og godt, at det ikke kom alt på en Gang. I en Fart blev vi drevne tilbage over mod den russiske Stilling, og i strakt Løb gik det tilbage, bort fra Frihed, imod Fangenskabet.

Vi havde i et Par Dage ikke fået noget at drikke, og da vi undervejs kom til et Vandhul, glemmer jeg aldrig den Grådighed, hvormed vi styrtede os over det mudrede Vand. Jeg drak af min Felthue, drak og drak, uden Tanke for, hvor usundt det måtte være at drikke så hurtigt, når man havde været ved at vansmægte af Tørst. Følgen blev da også, at jeg sank halvt bekvemt om og var syg i flere Dage efter, men måtte selvfølgelig alligevel følge Trop.

Bag ved Skoven havde Russerne deres Lejrplads. Så vidt man øjnede var der Telt ved Telt og rundt om disse Tusinder af Soldater. Deres Overlegenhed i Antal var her, som næsten overalt, uhyre, og der blev ikke sparet på Menneskeliv. Undervejs var vi blevet udplyndrede så godt, som det kunde lade sig gøre, men på den anden Side af Skoven ved en lille Landsby blev der gjort holdt, og nu blev vi grundigt undersøgt. Alle vore Papirer, Breve, Kort, tildels Fotografier blev tagen fra os, ligeledes Knive, Punge, Lommebøger, ja, endog rede Penge røvede man fra os.

Nu blev vi overgivne til en Deling Kosakker, der holdt der på deres små Heste med deres lange Lanser og tunge Sabler og så Knutten, Kosakkens uadskillelige Følgesvend. Den hang undertiden på Sadlen, men som oftest var den fastgjort om Ejermandens Håndled,

På vej ind i en lille landsby.

altid parat til brug. Et kort Skaft med en lang tyk Svøbe, undertiden med flere Svøber, nogle forsynede med Blykugler. Det var det frygtede Våben, hvorunder i sin tid en stor Del af Zarrigets Befolkning trælledede.

Med dette behagelige Selskab måtte vi vandre det meste af Natten. De omsværmede os på deres små Heste og skulde nok sørge for, at vi ikke faldt i Staver. Hen ad Morgenstunden blev vi jaget ind i en gammel Lade, der i det højeste kunde rumme 100 Mand, men vi var efterhånden bleven over 300, så der var ikke netop hyggeligt. Alligevel tror jeg, at de fleste af os sov, sultne og udmattede som vi var. Senere bragte man os nogle Spande Vand. Det var hele vor Forplejning det første Døgn, så man forvænnede os ikke just til at begynde med.

Vi marcherede nu et Par Dage uden videre afveksling, stadig østpå. En Aften kom vi til en ubeskrivelig snavset By og blev indkvarteret i et lige så snavset Hus, der nærmest kun gav os Læ over Hovedet, da der ikke var stort tilbage af Mure. For endelig at sætte Topfiguren på deres Røveragtighed, tog Russerne vore Støvler fra os og gav os Sivsko i Stedet - et Bytte, som var desmere ubehageligt for os, da det havde regnet i et Par Dage og nu var et vældigt Søle - men den, der har Magten, har Retten. Vi kunde intet andet gøre end tie og tåle, og da det første fandt os lidt vanskeligt, og vi gav vore Følelser Luft i stærke Udtryk, var der en russisk Officer, der på Tysk gjorde os

opmærksom på, at vi vilde stå os bedst ved at beholde vores Meninger for os selv. Enkelte af os havde fået en Mantel med, den blev selvfølgelig også tagen fra os - hvad havde sådanne usle Kryb som os vel brug for den Slags Ting om Sommeren.

Nu gik det så gennem Byen ud til en gammel russisk Kaserne, hvor vi blev indespærrede for Natten, efter at man havde fodret os med fordærvede Fisk og Majstvebakker, der var så hårde, at man vanskeligt kunde slå dem i Stykker, endsige bide dem.

Den næste Dag måtte vi gå ca. 30 Km ad en Landevej, der var brolagt med ujævne, firkantede Sten. På begge Sider af det brolagte Stykke var der en Kørevej, som benyttedes af alle Vejfarende, da den hårde Stenbro hurtigt vilde lave Russernes skrøbelige Vogne til Pindebrænde. Men for at chikanere os, lod man os gå hele Tiden på Stenene, og inden ret længe var vore Sivsko færdige, og vore Fødder for resten med.

Da vi kom til vort foreløbige Mål, var samtlige tyske Soldater barbenede, og idet vi gik gennem en By, undlod vore Plageånder ikke at gøre den måbende Befolkning opmærksom på, at sådan havde de taget os til Fange, at Tyskerne lå i Skyttegravene uden Støvler. Og de troskyldige Sjæle troede det som Evangeliet. I Betragtning af alt det, man fyldte dem med, var det her jo noget af det mest sandsynlige.

Nitten Måneders Krigsfangenskab.

Vi passerede byen Kiew og så på dens mange Kupler og Tårne. Der er nemlig en Mængde Kirker i Kiew, og det ser smukt ud med de blanke Kobbertage og forgyldte Tårne.

Derefter kom vi over den store Bro ved Dneprfloden, og ca. 10 Km derfra var så Fangelejren, der var vort første endelige Mål. Det var en Koncentrationslejr, idet Fangerne først blev ført hertil fra alle Sider for herfra at blive fordelt til de forskellige Pladser. Ret mange blev ikke her i Lejren ret mange Dage ad Gangen. Det gjaldt jo om at skaffe Plads til andre.

På Banesporene udenfor Lejren holdt Desinfektionsvogne og Badevogne, og vi måtte nu af med Kludene, der skulde desinficeres, og Meningen var, at vi selv skulde bades. Dette sidste blev nu ikke til noget, derimod fik vi Lov til at stå i godt et Par Timer i Adamskostume, uden Bevogtning, man stolede nok på - og med god Grund - at ret langt følte vi os ikke fristede til at løbe i den Dragt. Endelig fik vi vort Tøj igen, og efter en grundig Visitation, der efter de foregående Visitationer måtte give et mere end magert Resultat, blev vi jaget ind i Fan-

Geprüft und freigegeben Presseverwaltung, Warschau den 15/10 1915.

Som vittighedstegningen her viser, plagedes både den almindelige befolkning og soldaterne forfærdeligt af lus.

gelejren. Klokken var bleven hen imod ti Aften, og vi måtte selv se, hvor vi kunde finde en Plads. Barakkerne var oprindelig bestemt til at optage 6.000 Mand, nu var der 12-13.000 Mand i Lejren, så det endelige Resultat blev, at vi måtte ligge under åben Himmel hele Natten - oven i købet regnede det.

Jeg gjorde et Forsøg på at komme under Tag, men ganske vist mislykkedes det fuldstændigt, idet jeg blev modtaget med Tilråb - og ikke blide - i et for mig fremmed Tungemål, men så meget forstod jeg i hvert Tilfælde, at det ikke var noget "Velkommen", man bød mig. Jeg måtte tage til takke med en Plads ude i Sandet i Røgvejret.

Næste Dags Morgen samledes vore Interesser sig om at få noget at leve af, og det viste sig i Virkeligheden også at være ret nødvendigt, da der i Lejren kun var ét Køkken, hvor man uddelte Mad til de mange sultne Mennesker. Fra Kl. 8 til Kl. 4 Eftermiddag foregik denne

Uddeling. For at gøre det kort fik man kun noget at spise én Gang om Dagen, en tynd Rissuppe og et Stykke Brød. Jeg stod den første Dag i fem Timer, inden det blev min Tur til at få noget at spise, og det var med en sand Ulvehunger, man kastede sig over det, man fik.

Efter 4 Dages Forløb følte jeg mig fuldstændig ødelagt, men det var nærmest Reaktionen fra den Spænding og Ophidselse, man efterhånden udløstes af. Nu var det heller ikke Meningen, at vi her skulde have noget blivende Sted. Tværtimod søgte man at blive os kvit snarest muligt.

Vi havde Lejlighed til at afgive vores Hjemadresse til Røde Kors i Lejren, og det forsømte de fleste heller ikke, skønt man nærmest var tilbøjelig til at tvivle på nytten af denne Forhåndsregel, men skade kunde det jo aldrig, og det viste sig virkelig at føre til en Forbindelse med Hjemmet, skønt det tog over et halvt År.

En Del af os håbede jo på, at vi skulde få vore Støvler igen på en eller anden mirakuløs Måde, men jeg kom barbenet til Kiew, og sådan kom jeg derfra.

Jeg kom den femte Dag efter min Ankomst til Lejren med en Transport længere østpå - længere bort fra Hjemmet - men hvad betød vel 100 Km mere eller mindre her. I hvert Fald var jeg kun glad ved at komme bort fra Lejren i Danitze. Tilstanden var simpelthen uholdbar der.

Jeg kom til Guvernementsbyen Poltawa. En temmelig stor By, og derfra kom jeg med en mindre Transport til en mindre By, der hed Kabiljaki. De sidste 10 Km gik vi til Fods, d.v.s. de der kunde. En Del var nemlig syge og slappe og måtte køres.

Lejren i Kabiljaki rummede kun 4-500 Mand, og der var lidt mere Orden i det hele. Her blev vi optagne i Protokollen med det samme, og Forplejningen var nogenlunde, i det mindste det bedste jeg endnu havde været ude for i Rusland.

Hvad Hensigten var med vort Ophold her, var jeg i Førstningen ikke klar over, men det viste sig knap, at herfra vilde vi blive fordelt til Arbejde hos Bønderne. Det var næsten som på et Kreaturmarked. Vi blev purrede ud af Barakkerne, og Bønder i store Flokke gik fra den ene til den anden og beså os fra alle Sider for at få et Skøn over "Dyrets" Arbejdsevne.

Jeg fik lov til at vente en Tid, da Fangens Beklædning også spillede en stor Rolle, og jeg var uden Fodtøj, så dér var straks en Bekostning. Endelig kom der en gammel Fyr hen til mig sammen med en Tolk. Den gamle var selv barbenet, og jeg gjorde ham også straks opmærk-

En flok ukrainske bønder.

som på, at selv om han selv holdt af at spare på Støvlerne, så var det ikke min Mening, at jeg ville nøjes uden. Så forsvandt han.

Der kom så lidt efter en ung Mand hen til mig og spurgte, om jeg vilde tage med ham. Han lovede mig Støvler, og alt var herlig og vel, og jeg slog til. Så blev det bragt i Orden hos Fangekommandoet, og jeg var solgt for fire Rubler om Måned. Det var den Betaling, der blev ydet os for vort Arbejde. Ikke særligt meget i Betragtning af, at vor Arbejdsdag var på 16-18 Timer, men det vidste jeg jo ikke dengang.

Så traskede jeg med min Pan til Jernbanestationen, og vi kørte et Par Timer, før vi steg ud igen og begyndte på en Vandring, der aldrig syntes at skulde få Ende. Sent om Aftenen standsede vi ved et Hus, og min Fører bad om Natlogi, som vi også fik. Russerne er nemlig i Almindelighed meget gæstfrie. Folkene var gået til Ro, men nu fik de nogle Fåreskindspelse halet frem og udbredt foran Ovn, og da det var i August Måned, kunde vi jo endda holde Varmen.

Henved Kl. 4 måtte vi op igen og af Sted. Vi havde ingen Mad fået om Aftenen. Det blev os budt, men min Ledsager afslog det i al Beskedenhed. Jeg var sulten, men det hjalp ikke meget, og nu vankede der heller ikke noget, så jeg var alt andet end tilfreds med Begyndelsen.

Efter to-tre Timers Vandring nåede vi endelig vort Bestemmelsessted, hvor jeg så skulde være foreløbig. Hvor længe, det vidste jeg

En russisk bondefamilie.

ikke. Jeg kom dertil en Søndag Morgen. Russerne, de rettroende, nyder ikke noget om Søndagen før Middag, og jeg måtte altså også vente så længe, men så var min Appetit også nogenlunde.

Gårdens Beboere bestod af ham, der havde hentet mig, samt hans yngre Broder og deres Svigerinde. Hun var gift med deres Broder, der var i østerrigsk Fangenskab, og det var ham, der ejede Gården.

Den Dag blev der ikke arbejdet, men om Mandagen gik det løs. Søndag Aften blev Husstanden forøget med en Dreng, der passede Kvæget i en Skov, der hørte til Ejendommen.

Den næste Morgen gjorde jeg Fordring på et Par Støvler, men det holdt hårdt. Der blev smidt en Bunke gamle, udrangerede Støvler hen til mig, som jeg kasserede alle sammen. Manden rasede, men lige meget hjalp det, jeg havde nemlig set, at han havde et Par ret gode liggende, og dem måtte han så af med, enten han peb eller sang, da han ikke kunde få mig til at Arbejde, inden det var sket.

Det var lige i Høsten, og der gik et Par Måneder med strengt Arbejde, og jeg var især i Førstningen dødtræt om Aftenen, så træt, at jeg ikke engang kunde sove. Desuden begyndte Utøjet også snart at plage mig.

Jeg sov først inde i Stuen på en Slagbænk. Familien lå oppe på Ovn, det sædvanlige Sovested for Russere, både Sommer og Vinter. Denne Ovn Optog det halve af Stuen, og i den bagtes, kogtes og steg-

tes der, medens den samtidig tjente til at opvarme Stuen, og i Sommertiden var det nærmest uudholdeligt derinde om Natten. Man fik et helt Dampbad hver Nat, så inden ret længe flyttede jeg ud i Laden i en Bunke Avner og Halm. Når jeg så beholdt Klæderne på om Natten, var det i hvert fald bedre end inde.

I Førstningen var jeg den eneste Krigsfange i Landsbyen, men senere kom 3 Ungarer, der arbejdede hos andre Bønder, og vi fik efterhånden megen Glæde af hinandens Selskab.

Der var en Flod i Nærheden, der badede vi ofte - eller lå på Bred- den og iagttog det noget primitive Badeliv, der udfoldede sig ved Flo- den af de Indfødte, og i den Henseende er Russerne en Del tilbage, eller måske langt fremme, ganske som man tager det, idet Mænd og Kvinder bader fuldstændig ugenerte sammen, muntre og glade som tankeløse Børn, og mere naturlige Mennesker end netop disse Russi- ske Almuefolk træffer man sjældent.

Da Kornhøsten var tilendebragt, gik det løs med Tærskningen. Det hele blev tærsket på én Gang, så var man færdig med det.

Så var endnu Hamphøsten tilbage. Der avledes nemlig en Del Hamp, som blev rusket op med Rod og bundet i Neg. Derefter blev det tærsket med Plejl på den bare Jord. Noget egentligt Logulv kendte man ikke. De kuglerunde Frø blev brugt til Spiseolie, det eneste Fedt- stof Russerne brugte i Fastetiden, og endelig blev Strået brugt til Reb og lign.

Russisk bondefamilie vender hjem fra marken.

Denne Fastetid var noget af det værste for os, idet den udgør ca. 40 af Årets 52 Uger. I denne Tid leves udelukkende af Planteføde, og denne indskrænker sig væsentligst til Kartofler, Brød og Løg. I Sommertiden suppleres disse Naturalier måske med Agurker, Meloner og nogen Træfrugt. Rusland må jo på den Måde være et Paradis for Vegetarianere.

Til andre Tider bestod Kødmanden mest af en Smule Fjerkræ, Fisk, ferske, røgede eller tørrede, og som Rosinen i Pølseenden, lidt harsk Flæsk med en dejlig, citrongul Farve og en Aroma, der næsten er til at tage og føle på.

Overhovedet er den russiske Landbefolkning som få andre henvist til deres egne Produkter, idet Landsbyens Købmænd ikke fører ret

*Festklædt familie
på vej til marked.*

mange Varer udover Tobak, Te og røgede eller tørrede Fisk, samt Sytråd og nogle Småting, der fra en mere ødsel Verden udenfor forvilder sig ind i Landet.

I den Egn, hvor jeg opholdt mig, var der kun yderst få Heste. Til Arbejdsbrug havde man Stude. Studene går sammenkoblede i et dobbelt Åg, der går ned over Nakken, og de er sammenbunden ved et Reb, der er bundet om Hornene. Tømmer bruges ikke, Studene styres ved Tilråb fra Kusken. For mig var alt dette uvant, men jeg lærte efterhånden at køre med Stude.

Der holdtes særlig om Sommeren store Markeder rundt omkring. De formede sig altid som store Folkefester. Alle, der nogenlunde var i Stand dertil, deltog i Festlighederne, gamle og unge, Mænd, Kvinder og Børn.

Et Par Gange blev jeg også taget med til Marked. Der var flere Mil derhen, og allerede midt om Natten måtte vi op og have Studene forspændt, og så kravlede hele Familien til Vogns, og af Sted gik det. Efterhånden, som vi kom længere frem, kom der flere og flere, kørende, gående, ridende eller trækkende med Kreaturer, der skulde sælges eller byttes bort. Mange kom med Produkter, der skulde gøres i Penge.

Et infernalsk Spektakel var det første, man hørte, og det allerede på Lang Afstand, og det Syn, man først modtog, var det uendelige Mylder af Vogne - de fleste kom jo kørende - og bag til Vognen var Trækdirene bundne, enten det nu var Stude eller Heste, der stod og gumlede af det medbragte Hø eller Grøntfoder.

Rundtom var der Boder og Telte i en sådan Mængde, at man syntes, at her, hvor alle vilde sælge, var der ingen til at købe, men alligevel gik Handelen livligt. Den ene havde altid noget, den anden kunde bruge. Bønderne falbød dér forskellige Produkter, som Kartofler, Smør, Ost, Æg, Fløde, Meloner, Agurker, hjemmelavede Hampereb, Hvidkål, Løg og alle mulige Slags Grøntsager, alt efter Årstiden. Andre falbød Jern- og Lergryder, Baljer, Træskeer, Læder, Støvler, Tøj, fra det groveste hjemmelavede til de fineste Stoffer. Og ved hver Handel var der en Prisen og Prutten i det uendelige.

Folk er strålende fornøjede, højrøstede, de gamle, gnavne, sure Bønder er fuldstændig forvandlede, ikke til at kende. For ikke at tale om de unge Piger og Karle, de er aldeles overstadige. Dette er jo en af de store Oplevelser i deres Liv, i hvert fald Årets største.

Men Folk, Vogne og Heste begynder at kaste lange Skygger fra den synkende Sol. Lidt efter lidt er alt og alle i Opbrud, der er som oftest

en lang Vej Hjem, og det har været en lang og anstrengende Dag. Nu har man noget at tænke tilbage på, noget at tære af, og man kan snart begynde at længes efter næste År, at det samme skal gentage sig.

For mig gik Tiden sin træge Gang. Jeg længtes ikke synderligt efter næste År. Hvem vidste, hvad det vel bragte ?

Det led nu hen ad Efteråret, og Bønderne havde ikke længere Brug for vores Arbejdskraft. Hvad der ellers skulde blive af os, vidste vi ikke, men det var der for resten sørget for uden vort vidende. Knap efter kom der nemlig Ordre til, at vi skulde føres tilbage til Fangekommandoet.

Dog inden det skete, havde jeg en ekstra Oplevelse, idet min Husbond døde af Tuberkulose. Han havde skrantet hele Sommeren, stærkt angrebet, som han var, og en Nat døde han så. Svigerinden kom ud i Laden, hvor jeg lå, og hentede mig, og kort efter kom afdødes Broder og Svigerinde tilbage med en Del af Byens Folk, og efter at disse havde udtømt sig i de nødvendige Klager, der nærmest bestod i uartikulerede Hyl og Brøl, blev Liget lagt på en Båre i et andet Rum, og man begyndte med forskellige Forberedelser til Begravelsen. Denne skulde nemlig finde Sted samme Dag, som Skik og Brug er på de Egne.

Der blev bagt, stegt og kogt i lange Baner, og en Del af Mændene gik i Gang med at tømre en Ligkiste af gamle Planker og at lave et stort Kors i Egetræ. Sammen med to Mænd blev jeg sendt ud på Kirkegården for at grave Graven.

Hen på Eftermiddagen kom Præsten kørende. En ualmindelig tyk og forædt Herre, som de russiske Præster i Almindelighed. En levende Modsigelse af alt det Fastevæsen, han var Talsmand for, men hvad var vel rimeligere, end at Befolkningen fastede, for at disse Guds Mænd kunne fylde deres rummelige Bug. Så længe Dumhed og Uvidenhed indtog en sikker Førsteplads hos den russiske Almue, var disse Præster visse på at blive betragtede som højere Væsener, men de var også de første, der trillede ned af Piedestalen, da Omvæltningen kom i Landet.

Nu kom altså hans Højærværdighed med en Sølvkæde i det lange hvide Hår og et Sølvkors i en lang Kæde om Halsen. Nu gik det først rigtig løs med Klagen og Skrigen, og Præsten sang og messede i det uendelige.

Så blev Kisten båret ud af Huset - Låget foran og den åbne Kiste med den døde siddende halvt oprejst i bagefter. Nu gik det så i Procession til Kirken, hvor endnu en del Ceremonier blev iagttagne,

inden Kisten lukkedes til, og den døde blev sænket i Graven på Kirkegården, der altid befinder sig uden for Byen. Jeg havde i Mellemtiden kørt det store Trækors til Graven, og dette blev nu sat på Graven, der af Følget tilkastedes med det samme.

Da Følget kom tilbage fra Begravelsen, blev der holdt stort Ædegilde, hvad også nok kunde tiltrænges, da der var blevet fastet hele Dagen, og vi var alle forsynede med en velsignet Appetit - jeg ikke mindst, skønt jeg under det herskende Virvar, uden større Samvittighedsskrupler, havde skaffet mig noget at leve af - min Sorg var nemlig ikke stor nok til at lægge en Dæmper på min Appetit.

Der gik nu flere Dage efter Begravelsen, uden jeg hørte nærmere til min forestående Bortrejse til Fangelejren, men en tidlig Morgenstund kom jeg da endelig af Sted. Den afdødes Broder bragte mig til Kommandoet, hvor jeg efter mange Beklagelser fra min Pans Side fik de Penge, jeg havde til gode - i alt 11 Rubler for tre Måneders strengt Arbejde. En Rubel havde jeg fået i Forvejen, og det var alle de Penge, jeg havde brugt i den Tid. Man vænnedes efterhånden til Nøjsomheden.

Mest Vrøvl fik jeg med Støvlerne, som min Herre havde givet mig. Dem forlangte han at få med tilbage, hvad Kommandoet til sidst gik ind på, noget - der rejste en levende Protest fra min Side, da Udsigten til at komme til at gå barbenet i November ikke var særlig opbyggende. Man lovede mig så et Par nye Støvler, og min Pan fik Besked på at bæere mig med sit Følgeskab til Baraklejren og modtage Støvlerne dér. Jeg havde så den Tilfredsstillelse at lade Fyren trække Støvlerne af mig, så smudsige, som de var, og bagefter kunde jeg ikke nægte mig den Fornøjelse at smide ham, med samt Støvlerne ud af Barakken, hvor han i Nattens Mulm og Mørke havnede i en vældig Vandpyt, så stor som et almindeligt Gadekær. Det var efter ringe Evne en Tak for alle de Plagerier, jeg stiltiende, om ikke netop tålmodigt, havde måttet finde mig i i de forløbne Måneder. - I sin uhyre Skræk glemte han selvfølgelig at melde Tildragelsen og søgte kun at komme bort så hurtigt som muligt.

I Kulminerne.

Tilbage i fangelejren blev Lunding - efter en måneds tid i lediggang - sammen med andre fanger sendt til en ny lejr syd for Charkow for at arbejde i kulminerne. Det var utroligt hårdt arbejde. Lunding arbejdede både over og under jorden, og herom fortæller han videre:

Vi blev nu fordelt til Arbejde. En Del skulde i Gruben, andre ovenfor denne til at tømme de fyldte Kulvogne, der kom op fra Gruben. Jeg blev foreløbig sammen med flere andre sendt hen på en Tømmerplads, hvor vi i Regn og Slud i Dagens tolv Timer skulde slæbe Tømmer sammen i Bunker.

De, der skulde ned i Gruben, prøvede vel nok på at gøre Modstand, men uden Nytte. Der var andre, der havde Magten, og var deres Arbejde dernede end ubehageligt, så var vores langt værre nu ved Vintertid i al Slags Vejr. Og inden Otte Dage var gået, søgte jeg og fik Lejlighed til at komme ned i Gruben, da det med den mangelfulde Beklædning, jeg var i Besiddelse af, ikke var til at holde ud at være gennemvåd den ene Dag efter den anden.

Da jeg kom derned, viste der sig et aldeles nyt Billede for mig: En Del Arbejdere opholdt sig i Nærheden, hver med sin Lampe, sværtede af Kulstøv, lasede og snavsede. I den dampfyldte Luft så det hele endnu mere malerisk ud.

Foran mig lå en bred Gang med dobbelt Skinnespor til at transportere Vognene på. Denne Gang var afstivet med svært Egetømmer på Grund af dens Bredde, ellers brugtes kun Gran og Fyr på de almindelige Gange. Længere fremme delte Hovedindgangen sig i to, én til Højre og én til Venstre. De to Sidegange havde hver en Længde på godt 1 Km. Fra dem gik der igen Skakter ind i Bjerget, hvor Kullene udhuggedes.

Det var strengt og usundt Arbejde, der her udførtes i Jordens Skød, fjernt fra Sol og Lys, og de Ansigter, man mødte, var da også blege og grå, og Skikkelserne som oftest krumbøjede af den tvungne Stilling, Arbejdet udkrævede.

En Mands liv i Gruberne varede i Reglen sjældent over 15 År. En Hest var ødelagt ved ca. 2 Års Arbejde i en Kulgrube. Og der fandtes Heste dernede, Syv i alt, små kønne, kraftige Dyr. Disse så ikke Dagslyset fra den Dag, de kom ned i Gruben, og til de som opslidte kom op igen, og i Reglen måtte de da skydes, da de blev fuldstændig vilde ved at komme op i Dagslyset igen.

Tiden gik sin jævne Gang, og efterhånden, som man vænnede sig til det hele, gik alt en Smule bedre. Det, der plagede os mest, var dog Urenligheden. Vi var så befængte med Utøj, at det næsten var umuligt at få Ro. Især om Natten plagedes vi af Væggetøjet, der var langt værre end Lusene, som vi også havde rigeligt med. Hele Natten igen kunde man se Folk sidde ved Ilden og finde Utøjet frem af deres Skjorter, eller også vandrede vi op og ned på Gulvet eller spillede

Kort, til stor forargelse for Rumænerne, der befandt sig vel - ja, allerbedst tror jeg - når de havde Pelsen fuld af Lus. Disse Fyre kunde overhovedet blive aldeles rasende, når de syntes, det var for uroligt, og opførte til Tider en hel Krigsdans med deres Knive i Hænderne.

Vinteren gik hen, og i Marts 1917 begyndte så den russiske Revolution med det fuldstændige Sammenbrud ved Fronten for den russiske Hærs vedkommende. Embedsmænd og Politi jagedes nu pokker i Vold, og der blev proklameret Frihed over hele Linjen. Arbejderne dannede selv deres Råd og Øvrighed af deres Midte, og overalt blev den øverste Myndighed lagt i Folkets egne Hænder.

Begejstringen var enestående. I Hundreder af År havde de levet under Knutterne i Tugt og Tvang, og nu kom så dette bratte Omslag. Det var mere end de kunde tåle, og Tøjlesløsheden var grænseløs. Alt, hvad der var værd at Eje, blev taget, af hvem, der havde Lyst og Magt. De Rige og Fornemme blev plyndrede og mange dræbte, hvis de ikke ved en hurtig Flugt kunde unddrage sig denne ublide Skæbne.

For vort vedkommende havde Revolutionens Udbrud den direkte Følge, at vi fik højere Løn og lidt kortere Arbejdstid, samt lidt mere Frihed til at gå ud. Det lå jo egentlig i Programmet: Frihed, Lighed og Broderskab. En fangen Fjende er ingen Fjende.

Under disse lidt friere Forhold snakkede vi tit om at prøve en Flugt, men der var jo altid en Del Betænkeligheder ved den Sag, især da Vinteren stod for Døren.

Julen kom, men om den er der ikke meget at fortælle. Dens Festligheder indskrænkede sig nærmest til de to Fridage og lidt bedre Leve-måde, men i små klynger talte vi om Jul i Hjemmet og gættede på, hvordan det vel så ud i År derhjemme. Mangen af os gjorde det Løfte, at han næste År vilde være hjemme igen, hvis han ikke forinden havde sat Livet til. Mig gik det også på den Måde, jeg besluttede at flygte så snart Lejlighed gaves og lade det komme an på min gode Lykke.

De første Dage i Februar 1918 begyndte jeg at gøre mine Sager i Orden til Flugt. Det var ikke videre omstændeligt at få Boet opgjort, men en Smule Forsigtighed var ikke af Vejen. De få undværlige Ting, der havde Penges Værdi, blev solgt, og en ny Frakke fik jeg i sidste Øjeblik på Kredit fra Grubens Udsalgssted. Et halvt Brød og et Pund Flæsk havde jeg fået fat i mod Betaling samme Sted, og så var jeg klar.

Flugten.

Natten mellem 8. og 9. februar under en voldsom snestorm påbegyndte

Andreas Lunding - sammen med en kammerat - flugten hjem til Sønderjylland. Allerede den første nat opgav kammeraten og vendte tilbage til lejren, så Lunding fortsatte alene.

Efter revolutionen var alt kaos i Rusland, og det var nok medvirkende til, at han, trods mange dramatiske oplevelser, den 4. marts nåede frem til Warszawa. Han var på det tidspunkt døden nær af udmattelse, sult og en voldsom lungebetændelse, som han erhvervede sig, da han var så "heldig" at komme med et tog. Herom fortæller han følgende:

Det var udelukkende Godsvogne, og i hver Vogn var der ca. 50 Personer. I Midten af Vognen stod en lille Kakkelovn, og når Toget holdt, blev der kapret Brænde, hvor som helst det kunde lade sig gøre. Stakitter o.l. blev brudt ned og taget med, og snart var Kanonen rødglødende til ulidelig Plage for dem, der skulde opholde sig i dens Nærhed. I løbet af få Minutter var man gennemblødt af Sved, som under et Dampbad.

Jeg havde siddet eller stået op ad Kakkelovnen, til jeg var en Afmagt nær. Toget holdt, og jeg tørnede ud og steg op på en Platform bagpå for at blive afkølet i et par Minutter, men inden jeg kom ned igen, satte Toget sig i bevægelse - og gennemblødt, som jeg var af Sved, måtte jeg stå derude i det meste af den bidende kolde Februar-nat. Inden ret længe rystede jeg af Kulde, og det blev ikke stort bedre, da jeg kom ind i Vognen igen. På den Måde hentede jeg nok oprindelig min Lungebetændelse.

I Warszawa kom han på lazarettet og fik kyndig pleje, så han overlevede. Den 12. april rejste han videre, og 14. april nåede han sit hjem i Sønderjylland. Her havde han nu orlov, indtil han 6. juni igen rejste til Offenbach for at fortsætte som soldat. Han fortæller ikke så meget om den sidste periode, hvor han blev i selve Tyskland, men 11. november kom våbenstilstandsdagen, og den 22. november var han atter hjemme, og 1. verdenskrig, der havde kostet så mange sønderjyder livet, var omsider slut.

En anden krigsfange her fra egnen. Smedemester Jes Ravn. Billedet er taget ved hans hjemkomst fra russisk krigsfangenskab.

**HISTORISK ÅRBOG
FOR
RØDDING-EGNEN
2000**

**Udgivet af de lokalhistoriske arkiver og foreninger
i Rødding kommune**